

De Priorij van de Reguliere Kanunniken van het Heilig Graf te Sint-Odiliënberg (1467-1639)

Tweede Deel*)

Hoofdstuk I

INRICHTING VAN EN LEVEN IN DE PRIORIJ

Jan van Abroek werd in 1471 prior van het oude munster op de Sint-Petrusberg te Odiliënberg en vormde er met minstens twaalf confraters een kloostergemeenschap wars van comfort en wereldse praal en zich wijddend aan gebed en apostolaat.

Bezield met de geest van zijn Orde, richtte Van Abroek van in 1478 af, het leven van zijn kloostergemeenschap in volgens de richtlijnen hem dat jaar gegeven door de aartsprior of Ordesgeneraal in Perugia ¹⁾. Als levensregel had het kanunnikenkapittel van Sint-Odiliënberg de regel van Augustinus, regel tijdens de kerkelijke vernieuwing van de 11de en 12de eeuw door het Heilig-Grafs kanunnikenkapittel te Jeruzalem in 1114 aangenomen. Dat kapittel was daardoor gerangschikt onder de « Ordo antiquus » ook wel « ordo canonicus » ge-

*) Het eerste deel van deze studie verscheen in dit tijdschrift fasc. 1-2, blz. 267-320 van deze jaargang 1971.

¹⁾ TH. L.M. THURLINGS en A.A.P. VAN DREUNEN, *Sociaal-economische Geschiedenis*, in: *Limburg's Verleden*, 2 dln, Maastricht, 1960-1969, I, blz. 191-248. — P.C. BOEREN, *De Middeleeuwen*, in: *ibid.*, II, blz. 41-67. — S.P. WOLFS, *De invoering van de observantie in het Dominicanenklooster te Zutphen (1464-1465)*, in: *Postillen over Kerk en Maatschappij in de vijftiende en zestiende eeuw*, Utrecht/Nijmegen, 1964, blz. 154-180. — Zr. M. HERESWITHA, *De priorij van reguliere kanunniken van het Heilig-Graf te Sint-Odiliënberg*, in: *Augustiniana*, XXI, 1971, fasc. 1-2, blz. 282-283 en vn. 27. — L. MILIS, *L'Ordre des chanoines réguliers d'Arrouaise. Son histoire et son organisation de la fondation de l'abbaye-mère (vers 1090) à la fin des chapitres annuels (1471)*, Brugge, 1969, I, blz. 471-475.

naamd. De regelversie in voege in de Heilig-Graforde is de « regula recepta » ²⁾. Deze versie, met commentaar door Hugo van Sint Victor, was in 1481 in Odiliënbërg zeker in gebruik ³⁾.

Naast deze regel gaf het « Liber consuetudinum sive Statutorum ecclesiae sacrosancti Dominici Sepulchri Hierosolymitani » mede de norm aan van het kloosterleven der reguliere Heilig-Grafkanunniken in Sint-Odiliënbërg. De tekst ervan komt voor in het enig gekend exemplaar van de Statuten van Hoogeruuts, in 1742 te Luik gedrukt ⁴⁾.

²⁾ L. MILIS, *ibid.*, blz. 79-86, 110-112. — Zr. M. HERESWITHA, *Het verband tussen de wetgeving van de Heilig-Graforde en die van de Orde van Premonstrei in de 12de eeuw*, in: *Analecta Praemonstratensia*, XLVII, 1971, blz. 8-11. — ID., *De priorij ... te Sint Odiliënbërg*, in: *Augustiniana*, XXI, 1971, fasc. 1-2, blz. 270.

³⁾ Of Hugo de schrijver is van die commentaar wordt door DAM. VAN DEN EYNDE (*Deux traités*, 1959: *Le liber Magistri Hugonis*, in: *Franciscan Studies*, XXIII, 1963, blz. 268-299) en anderen, sterk betwijfeld. R. BARON daarentegen (*Note sur la succession et la date des écrits de Hugues de St. Victor*, in: *Revue d'Histoire ecclésiastique*, LXVII, 1962, Expositio: blz. 94; ID., *Hugues de St. Victor, Contribution à un nouvel examen de son œuvre*, in: *Traditio*, XIX, 1963, blz. 223-297, Expositio: blz. 230-231, 277-279) acht de authenticiteit waarschijnlijk. — ID., *Études sur Hugues de St. Victor*, Brugge, 1963. — Zie *supra*, deel I, Bijlage 1, blz. 318, r. 5. — Zr. M. HERESWITHA, *Het Verband...*, in: *Anal. Praem.*, XLVII, 1971, blz. 9-11.

⁴⁾ Zr. M. HERESWITHA, *Het verband...*, in: *Anal. Praem.*, XLVII, 1971, blz. 11-16. — Bijlage 3, blz. 763. De tekst van deze statuten, blz. 18-79, cfr. Bijlage 3, blz. 763, gaat terug naar een tekst van ca. 1145. W. HOTZELT (*Die Chorherren vom Heiligen Grabe in Jerusalem*, in: *Das Heilige Land in Vergangenheit und Gegenwart*, II, Köln, 1940, blz. 107-136) haalt (blz. 113) aan dat Pieter de Kluizenaar, bij zijn terugkeer uit het Heilig-Land, te Neufmoustier bij Hoei een koorherenstift oprichtte. E. DE MOREAU, (*L'origine des Croisiers belges*, in: *Kon. Belg. Academie, Mededelingen van de Klasse der Letteren en der Morele en Staatkundige Wetenschappen*, 5de reeks, Boek XXI, 1946, blz. 192-200) schrijft (blz. 198) dat Pieter de Kluizenaar, bij terugkeer uit de kruistocht, de kerk stichtte van Neufmoustier ter ere van het Heilig Graf en St. Jan-Baptist, en er een regulier kanunnikenklooster oprichtte. Of dat klooster het eerste filiaal was van de kanunniken van het Heilig-Graf te Jeruzalem in Europa? (W. HOTZELT, *ibid.*, blz. 113). Neufmoustier te Hoei hoorde bij de Orde van de Kruisheren (1245), met regel van St. Augustinus en Statuten grotendeels ontleend aan de Dominicanen (A. VAN DE PASCH, *De tekst van de Constituties der Kruisheren van 1248*, in: BCRH, CXVII, 1952, blz. 1-96). De tekst van die Constituties, ingedeeld in twee delen, verschilt totaal van inhoud met de Heilig-Grafstatuten. Alleen de « eerste helft » van de inleiding komt overeen op weglatingen hier en daar en op sommige varianten na, met de Prologus van de Heilig-Grafstatuten. Ter verduidelijking het volgende uit die inleiding (blz. 42-43): « Quoniam ex precepto Regulae jubemur habere cor unum et animam unam in Domino, justum est, ut qui sub una Regula et unius professionis voto vivimus, uniformes in observantiis canonicae religionis inveniamur, quatenus unitatem, quae interius servanda est in cordibus, foveat et repraesentet uniformitas exterius servata in moribus. Quod profecto com-

Een handschrift bevattende de tekst van deze Statuten, werd aan Jan van Abroek in 1478 als bestemd voor Odiliënberg, zeker ter hand gesteld.

Naast de eigenlijke Statuten waren daarin ook opgenomen de besluiten van de algemene kapittels der Orde⁵⁾, besluiten getroffen grotendeels naar aanleiding van de hervormingspoging door paus Gregorius IX (1227-1241) bij de seculiere en reguliere clerus ondernomen. De beslissingen voor die hervorming werden getroffen in het dertiende algemeen Concilie, gehouden te Lyon in 1245 tijdens de regering van paus Innocentius IV. Overeenkomstig die verordeningen had het generaal kapittel der Heilig-Graforde, te Denkendorf op 10 december 1299 gehouden onder voorzitterschap van Hugo, de Ordensgeneraal, op zijn beurt een reeks besluiten opgesteld en ter naleving uitgevaardigd⁶⁾. Jan van Abroek liet aan hetzelfde handschrift nog toe-

petentius et plenius poterit observari, si ea, quae agenda sunt, *scripto* fuerint commendata, si omnibus, qualiter sit *vivendum*, scriptura teste innotescat, si mutare *quidquam* nulli propria voluntate liceat, ne si minima *negligimus*, paulatim *defluamus*. Ad haec tamen in conventu suo praelatus dispensandi cum fratribus habeat potestatem, cum sibi aliquando videbitur expedire. Priores utantur dispensationibus sicut alii fratres... Ut ergo *unitati et paci* totius ordinis *provideamus*... ». Cfr *infra*, Bijlage 3, blz. 763-764.

⁵⁾ *Statuta ... Hoogeruts*, blz. 79-97, *infra*, Bijlage 3, blz. 766-767.

⁶⁾ PL. LÉFÈVRE, *Les Statuts de Prémontré*, Bibliothèque de la Revue d'Histoire ecclésiastique, nr. 23, Leuven, 1946, XIV-XXII. L. MILIS, *L'Ordre ... d'Arrouaise*, I, blz. 523-580. — Het regulier kapittel van de Heilig-Grafkerk in Jeruzalem was de hoofdzetel der Orde. Maar na de inname van de stad Jeruzalem (in 1187), en na het vervallen van het bestand volgend op de zesde Kruistocht, toen de kanunniken in 1244 andermaal uit Jeruzalem moesten vluchten, was de hoofdzetel gevestigd te Akko. Toen in 1291, de Heilig-Grafkanunniken de vlucht moesten nemen naar Europa, werd hun hoofdklooster gevestigd te Perugia. Daar de « Jerosolimitanus Prior omnes ecclesias, ubicumque sint, ut statutum est, visitare non potest... » (*Statuta ... Hoogeruts*, blz. 74) wordt in de 13de eeuw, frater Hugo als visitator gezonden naar de huizen van de Orde in Slavonië, Hongarije, Polen, Bohemen, Moravië, en verplichtte hij te Miéchow, zetel van de kloosters daar, de hervormingsbeslissingen van de pausen na te leven, evenals andere verordeningen opgesomd in 23 punten die hij in 1299 voorschreef. (Zie P. GRECH, *a.w.*, blz. 59. — Zr. M. HERESWITHA, *Het verband...*, in: *Anal. Praem.* XLVII, 1971, blz. 11-13. — Was Frater Hugo bij zijn visitatie van de Poolse Ordesprovincie wellicht nog geen algemene prior van de Orde, alleszins was hij het toch reeds vóór 10 december 1299, want in de *Statuta ... Hoogeruts* (blz. 91) staat: « Hugo sacrosanctae Ecclesiae Hyerosolimitanae Prior et Generalis in capituli generali, quod celebravit Anno Domini 1299, 10 die mensis Decembris, in Denckendorf ». In de besluiten van dat kapittel staat in de tekst « De anniversariis » (*Statuta ... Hoogeruts*, blz. 96-97): in 1133 gaf patriarch Wernherus [foutieve lezing voor: Wilhelmus van Meesen (Messines) (1130-1145); cfr, P. B. GAMS, *Series episc. eccl. cathol.*, Graz, 1957, p. 452], met prior Petrus van het Heilig-Graf in Jeruzalem, deze voorschriften.

voegen de besluiten van het algemeen Ordeskapittel van de Nedergermaanse provincie, in 1487 te Odiliënberg gehouden, verordeningen van paus Pius II (1458-1462), gepubliceerd in 1505 ⁷⁾, en ten slotte de voorschriften betreffende het bewaren van de privileges en andere archiefstukken, en het dragen van het kloosterhabijt, voorschriften verstrekt door de aartsprior van Perugia en het generaal Ordeskapittel ⁸⁾.

Aan ieder der nieuwe stichtingen die Jan van Abroek ondernam, bezorgde hij een afschrift van bovengenoemde wetgeving van zijn Orde ⁹⁾.

Ook de vrouwenkloosters door hem opgericht hadden hun statuten. Daarvoor getuigt: *Statuts et bonnes coutumes* van het klooster Ste Elisabeth des Bons Enfants (1496-1796), daar (mits aanvullingen) in gebruik tot aan de Franse Revolutie ¹⁰⁾.

Uit de inhoud van de Statuten blijkt allereerst dat ook in Odiliënberg de priorij was opgericht « propter chorum », dat de liturgische oefeningen met de conventsmis als centrum heel de dagorde beheersten, zowel door de week als op zon- en feestdagen.

Kort gezegd, de kanonikale Uren werden gezongen of gepsalmodieerd, de Metten 's nachts, de andere door de dag, op de uren hun toegewezen volgens de tijd van het kerkelijk jaar ¹¹⁾.

⁷⁾ *Statuta ... Hoogeruts*, blz. 97-98, *infra*, Bijlage 3, blz. 767. *Ibid.*, blz. 119 staat: « Pro memoria, Statuta ordinis nostri loci de Henegowe, asservantur Leodii apud religiosas Sanctissimi Sepulchri vulgo BONS ENFANS, prope sanctum Hubertum, una cum capitulis Provincialibus servatis in monte Sanctae Odiliae sive Sancti Petri juxta Ruraemundam de anno 1486 usque ad annum 1521... ». — PL. LEFÈVRE, *Les Statuts de Prémontré...*, blz. XXII.

⁸⁾ *Statuta ... Hoogeruts*, blz. 99-103, *infra*, Bijlage 3, blz. 767. — *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXVI, 1889, nr. 65, blz. 184.

⁹⁾ *Supra*, vn. 7.

¹⁰⁾ BRUSSEL, KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, Hs. II (5265): *Statuts, bonnes coutumes et observances de l'Ordre du Saint-Sépulchre de Jésus Christ notre Sauveur, divisez en trois parties...*, escripts a Liege, l'an de grâce 1675, 110 blz. ... Voor de eerste drie delen, cfr. Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 254-255; voor de vergelijking: *Statuta... Hoogeruts*, en *Statuts et bonnes coutumes...*, *ibid.*, blz. 391-395.

¹¹⁾ Omstreeks middernacht trokken ze naar het koor in de kerk, voor de Metten; 's morgens voor de Lauden en de Priem. Daarna had dagelijks de kapittelvergadering plaats, behalve op Goede Vrijdag. In de gewone tijd van het kerkelijk jaar werd de Terts gebeden vóór en de Sext na de conventsmis. Na het prandium en de siesta werd de Noon gebeden; de Vespers omstreeks zes uur 's avonds (Bijlage 3, blz. 764, *Statuta ... Hoogeruts*, blz. 20-34). Een dergelijke dagorde was in gebruik in de meeste kloosterorden.

Door dit plechtig volvoeren van het koorgebed beantwoordden de Heilig-Grafkanunniken aan het eerste doel van hun Orde : « God loven voor de weldaad van de Verlossing en de glorie van 's Heren Verrijzenis bezingen. Hun kloosterideaal doorstraalde ook heel hun pastorale taak.

In 1481, zo lezen wij in een inventaris opgemaakt door Jan van Abroek, waren in de priorij te Odiliënborg voorhanden : zeven missaals, tien psalteria, een passionale, een graduale, een antifonarium, zes kleine breviers en een tachtigtal bibliotheekwerken. Twee klokken werden gebruikt voor het aankondigen van de conventsmis en de parochiediensten; een derde klok, een kleinere, luidde de koorgetijden in ¹²⁾.

Er waren slechts twee maaltijden per dag : middagmaal en avondmaal (prandium et cena), met toelating daarnaast iets te gebruiken in de namiddag. De tijd tussen de kerkelijke diensten in werd in het klooster gebruikt voor studie, handenarbeid, opleiding van nieuwe leden tot professie en priesterschap en voor werkzaamheden in de kloosterschool of schola cantorum, waar de jongeren onderricht en opvoeding ontvingen ¹³⁾.

L. HEERE, *Het Kruissherenklooster te Venlo (1339-1642)*, in : PSHAL, CXII-CXIII, 1956-1957, blz. 275. — R.R. POST, *Kerkelijke verhoudingen in Nederland voor de Reformatie van ± 1500-1580*, Utrecht, 1954, blz. 146-181, 222-354. — L. MILIS, *L'ordre ... d'Arrouaise*, I, blz. 483-486.

¹²⁾ Die kleinere klok was voorzeker die welke in de noordelijke toren hing van de St-Petruskerk (of kloosterkerk), die in puin lag. In 1632 werd ze teruggehangen in de terugopgebouwde kerktoeren, om de goddelijke diensten aan te kondigen voor de parochianen. Ze droeg het opschrift (in gotisch schrift) : « Maria heit ich, Meister Joosten goot mich ». M. WILLEMSSEN, *De Stiftskerk...*, blz. 32. — J. HABETS, *Middeleeuwse klokken en klokinschriften in het bisdom Roermond*, in : PSHAL, V, 1868, blz. 333. — *Supra*, dl. I, blz. 311, 314 en Bijlage I, blz. 317, r. 11-16.

Dat tachtigtal boeken van de bibliotheek (1481), zeker naderhand nog aangevuld, was voorzeker van dezelfde aard als de werken die voorkomen in de bibliotheeklijst van het klooster « Jerusalem » te Culemborg, in 1573 honderd dertig in getal, nl. Decretalen, Sermonen, Theologische Tractaten, enz. Cfr J.C. VAN SLEE, *De Inventaris van het klooster Jerusalem, of van het Heilig-Graf der Kruisbroeders te Culemborg*, in : *Bijdragen en Mededelingen van Gelre*, XXIX, 1926, blz. 180-181.

¹³⁾ *Supra*, dl. I, Bijlage I, blz. 317-319 : en Bijlage 3, blz. 764-767. Die jongeren waren de postulanten en de novicen, mogelijk ook ander jongens, aspiranten uit Odiliënborg, die fungeerden als misdienaars of meezongen in het kanunnikenkoor. W. LOURDAUX, *Moderne Devotie en christelijk Humanisme, De Geschiedenis van Sint-Maarten te Leuven, van 1433 tot het eind der 16de eeuw*, Universiteitsbibliotheek Leuven, Werken op gebied van geschiedenis en filologie, 5de reeks, I, 1967, blz. 24-52. — L. MILIS, *L'Ordre ... d'Arrouaise*, I, blz. 213-214.

De leden van de kloostergemeenschap werden allen « fratres » of « broeders » genoemd. Hoofdzakelijk bestond die communiteit uit kanunniken; dit omwille van het koorofficie. De kanunniken werden ook soms « paters » genoemd. Er waren slechts enige lekebroeders; hun aantal overtrof nooit dat der kanunniken. Was het habijt der lekebroeders aanvankelijk grijs, naderhand droegen zij evenals de kanunniken de zwarte tunica met patriarchaal borstkruis en een cingel of lederen gordel om de lenden. Bij het koorgebed droegen de kanunniken boven de tunica van gewone zwarte stof, het witte superpli, eveneens met patriarchaal kruis, en de koormantel met hetzelfde insigne van de Orde op de linkerarm en met een rode koord, die aan de voorzijde in kwasten neerhing ¹⁴).

¹⁴ In : *Statuta ... Hoogcruts* staat meestal « canonici et fratres » (ofr. Bijlage 3, blz. 763. — Vanaf de 13de eeuw werden alle kloosterlingen tot welke kloosterstichting ze ook mochten behoren, « Broeders » genoemd. J. BONDUELLE, *Convers*, in : *Dictionnaire de Droit canonique*, Paris, 1949, IV, kol. 574. De oud-christelijke benaming « Broeder » waarmee in de middeleeuwen de mannelijke kloosterlingen, vaak ook priesters, werden aangesproken, werd in de 17de eeuw nog enkel gebruikt voor lekebroeders (L. HEERE, a.w., in : PSHAL, XCII-XCIII, 1956-1957, blz. 165-277). — In de charters en leenverheffingen worden de kanunniken van de priorij Henegouwe (onder Hasselt), zelfs ook de prior, « Broeder » genoemd. Evenzo in de Schepenregisters van (buiten) Hasselt, van de 15de en 16de eeuw. Daarin komt b.v. voor : in 1505, 1506 : « broeder Goesen van bueren prior »; 1542, 1556, 1557 : « broeder Willem Zenders, prior »; 1550 : « broeder her Willem Gromme, procurator ». RAH, *Schenpenregisters van (buiten) Hasselt, Gichten Loons Recht*, nr. 169-183. — Zie plaat 5.

Ook in akten betreffende de priorij te St-Odiliënberg, (*Codex dipl. Berg.*, passim; *Deux Notices*, passim), de priorij te Culemborg (*Supra*, dl. I, blz 292, vn. 32), enz. In de eerste jaren van de stichting droegen de lekebroeders een grijs habijt : « ... primum (Jan van Abroeck) talarem nigram; alter (lekebroeder) griseam, cum dupla cruce rubea... ». (*Deux Notices*, in : PSHAL, XXVIII, 1891, blz. 335). In de *Statuten der Begifte of laibroeders* (RAM, Hs. 1638, fol. 38) van *Hoogcruts* staat voor hen : « des Sondachs ende heylichdaags ende als sy ter H. Communiën gaen eenen swarten laecken rock ... geteyckent met een dobbel roet cruijs op dye slincke borste, van materyen van syden, des wercken dachs sullen sy hebben eenen swarten lijnen of laecken kasack tot halff beens, al geteyckent met het dobbel roet cruijs, den cingulum sal syn naer het belyeven des overstens ». In de : *Statuta ... Hoogcruts* (blz. 78, 101-102) wordt niets vermeld over de kleur van het habijt, wel in de « Declaratio habitus » en ook bij de opsomming van wat de kanunniken bij de professie ontvangen, nl. : « ... sotulares, tunica, zona (of cingel), stolam albam seu rochetum aut superpellicium, almutium, mantellum, cucullum et pileum quadratum (*Ibid.*, blz. 101-103, 113-116, in Bijlage 3, blz. 767). In de akte van 22 mei 1478 die de aartsprior van Perugia aan Jan van Abroeck meegaf voor de opname in de Orde, staat het te dragen habijt beschreven als volgt : « mandamus quod tali utantur habitu et in tali forma ... rochetum omnino sine manicis, apertum in lateri-

De inkleding van de postulanten en de aanneming van de novicen tot de professie had plaats in het conventueel kapittel. De professieformule luidde :

« Ego Frater N. offero meipsum et mea divinae pietati servitutum in ordine Sacrosancti Dominici Sepulchri Hierosolymitani Domini nostri Jesu Christi, sub canonica Regula Sancti Augustini, sine proprietate et caste vivere, et promitto obedientiam tibi Pater Prior et successoribus tuis, deinde canonice intrantibus. seu instituendis omni tempore vitae meae. In cujus rei testimonium facio hoc signum †. Sic Deus adjuvet me et haec sancta Dei Evangelia » ¹⁵⁾.

De lekebroeders, ook wel « conversen » en soms « begifte » of « laibroeders » genoemd, legden geloften af evenals de kanunniken ¹⁶⁾.

bus, et clausam in inferiore parte per totum, cum plicis sive rugis circa collum... Concedimus insuper prefatis Canonice deferre almusia de panno nigro subducto pellibus nigris vel subobscuris... » (*Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXVI, 1889, nr. 65, blz. 184-185). — G. VAN DEN BROECK, *Les frères convers dans la législation des Prémontrés*, in : *Anal. Praem.*, XLIV, 1968, blz. 215-246, speciaal blz. 230. — FOURIER BONNARD, *Histoire de l'abbaye royale et de l'ordre des chanoines réguliers de St. Victor à Paris*, Parijs, 2 dln. (1905-1908), I (1113-1500) blz. 57-59. — L. MILIS, *L'Ordre ... d'Arrouaise*, I, blz. 464-499.

¹⁵⁾ Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 264. — *Statuta ... Hoogeruts*, blz. 111. *Infra*, Bijlage 3, blz. 767. — Deze professieformule is gebruikt geworden zolang de priorij te Sint-Odiliënberg bestond. Voor de lekebroeders was ze waarschijnlijk ook dezelfde als in Hoogeruts (*infra*, vn. 16). De tekst voor de kanunniken is grotendeels identiek aan de oorspronkelijke professieformule van het regulier kapittel in de Heilig-Grafkerk te Jeruzalem; die luidde : « Ego frater N., offero meipsum divine pietatis servitutum in ecclesia sanctissimi Sepulcri Domini nostri Jesu Christi, sub canonica regula Sancti Augustini, sine proprietate et in castitate vivere, et promitto obedientiam domino patriarche N... et successoribus ejus, quos sanior pars ejusdem ordinis congregationis in ipsa ecclesia secundum Deum elegerit » (P. GRECH, *a.w.*, blz. 59); en deze in de Sint-Lucas-aartspriorij te Perugia, die luidde (in de tweede helft van de 15de eeuw) : « Ego frater N..., offero meipsum divine pietati servitutum in Ordine Sacratissimi Sepulcri Domini nostri Jesu Christi, sub canonica regula beati Augustini sine proprietate et in castitate vivere, ac promitto obedientiam domino N. [Catania] of Archipriori Yerosolimitano, ac ejus successoribus canonice intraturis et ecclesie Yerosolimitane matri nostre omni tempore vitae mee ». (STAATSARCHIEF PERUGIA, *Corporazioni religiose soppresses*, S. Luca (1432-1485). Debitore e creditore del Priorato di S. Luca, Registro n. 2 (1471-1485), fol. 1. (2de paginering). — De latere professieformule in Hoogeruts is typisch zeventiende-eeuws. (*Statuta ... Hoogeruts*, blz. 120) — *Infra*, vn. 16 en Bijlage 3, blz. 767).

¹⁶⁾ Indien « donaat » gelijk is aan « begifte », dan is dit mogelijk (Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 264). De professieformule voor de begifte of laibroeders in 1638 te Hoogeruts, luidde : « Ick, Broeder N..., offer mych ende 't mijne op; Godt almachtich, te dyenen in den orden des alderheylichsten graefs ons Heeren Jesu Christi van Jerusalem onder den regel des heiligen Vaders Augustijn sonder eigendomme,

Aan het hoofd van het klooster stond een prior, door het conventueel kapittel gekozen voor het leven. De eerste in die functie was Jan van Abroek, als dusdanig erkend door de generaal van de Orde Catanius de Traversagnis (1471 - nov. 1484). De andere kloosterfuncties, als subprior, procurator, hebdomadarius, cantor, sacristijn, novicenmeester, circator, provisor, cellier, vestiarius, bibliothecaris, reftermeester, keukenmeester, portier, gastenmeester, ziekendienaar, werden toegewezen in het conventueel kapittel en naar de aard van de bediening uitgeoefend door clerici of door lekebroeders. Eenzelfde frater had soms meerdere bedieningen waar te nemen, en dit des te vaker naarmate het aantal communiteitsleden slonk, dus zeker in de latere jaren van de 16de eeuw ¹⁷).

Alle leden gezamenlijk als kloostergemeenschap, en ieder in 't bijzonder, stonden in voor hun gegeven zijn aan hun kerk of klooster. Ze moesten hun leven wijden aan het koorgebed, aan de dienst van de inwoners van Odiliënberg en aan die van de pelgrims die in het oude heiligdom de vernieuwde devotie kwamen volbrengen tot de HH. Wiro, Plechelmus en Otgerus. De verering van de H. Odilia van de Elzas hadden de kanunniken ook ingevoerd in hun kerk ¹⁸).

ende kuysselyc te leven, ende ick beloeve U Pater Prior obedientiën, ende uwe naecoe-melingen dye canonicaler wijs sullen incoemen ende geinstituteert worden, allen den tijt mijns levens, in wijens getugenisse ick dit teijcken ÷ maeck. Soe help mij Godt ende sijne heylige Evangeliën ». Deze formule is gelijk aan die voor de kanunniken, behalve « canonica ». Cfr *supra*, vn. 15 en *infra*, Bijlage 3, (fol. 20^r) blz. 767. — Dit handschrift dagtekt van 1638: « Dyese constitutien syn getranslateert uyt franscoys in diese taele A^o 1638, door Johan Lensen, doen ter tyt deur Godts gratie Prior des convents op Cruys. Bidt God voer synder sielen salicheyt » (*Ibid.*, fol. 51v, Bijlage 3, blz. 767). - Zr. M. HERESWITHA, *Het klooster te Hoogcruts en Jan van Abroek*, in: *De Maasgouw*, Jg. 73, 1954, afl. 2, blz. 34-42. — G. VAN DEN BROECK, *a.w.*, in: *Anal. Praem.*, XLIV, 1968, blz. 225. — J. BONDUELLE, *Convers*, in: *a.w.*, kol. 566-569, 579-580.

¹⁷) Bijlage 3, blz. 765-767. — *Codex dipl. Berg.* in: PSHAL, XXVI, 1889, nr. 82-84, blz. 221-226. Op blz. 222 worden behalve de prior en de procurator, nog vier kanunniken genoemd. Er waren dus zes kiesgerechtigden, (zonder de afwezigen, de lekebroeders en de novicen), in februari 1524. De namen van die aanwezig waren zijn: Paulus de Meghen, prior; Wilhelmus Meuwen, procurator; Christianus de Vucht; Herman de Heynsbergh, Leonardus de Heynsbergh; Johannes de Borckloen. L. HEERE, *a.w.*, in: PSHAL, XCII-XCIII, 1956-1957, 267-269, 331-343. — R.R. POST, *Kerkelijke verhoudingen...*, 40-63. — V. WILDERINK, O. Carm., *Les constitutions des premières Carmélites en France*, Rome, 1966, 193-261.

¹⁸) Zie *supra*, blz. 726-729. — Zr. M. HERESWITHA, *Het verband...*, in: *De Maasgouw*, Jg. 84, 1965, afl. 5, kol. 149-150; afl. 6, kol. 161-163. — *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXIII, 1886, blz. 292-313.

De 15de eeuw telde één geestelijke op ca. veertien personen. Zowat één priester op de tien stond in voor de zielzorg. Een deel van de priesters vonden geen of onvoldoende bestaansmogelijkheden, o.a. om reden van het cumuleren van de beneficies ¹⁹⁾.

In Jan van Abroeks stichting te Odiliënberg waren minstens zeven fraters nodig voor het koorgebed, en vanaf 1482 zelfs nog meer. In dat jaar toch werd de vicaria perpetua bij het klooster ingelijfd, voor de dienst in de parochie. Tengevolge van de oorlogen en rampen die de streek teisterden, telde de parochie nog geen vijfhonderd zielen.

In 1481 waren er maar twaalf cellen op het dormitorium en vier cellen tegenover de kamer voor kloosterlingen die te gast waren ²⁰⁾. Vóór 1510 telde de kloostercommunititeit gemiddeld een twintigtal leden, aantal dat mogelijk tot vijftentwintig was gestegen op het einde van de 15de eeuw, vermits prior Jan van Abroek vóór 1500 verschillende nieuwe kloosterstichtingen ondernam, die autonoom werden ²¹⁾.

In 1510, bij het overlijden van Jan van Abroek, waren er negen stemgerechtigde kanunniken, zeker geprofesten, dus buiten de novicen en de lekebroeders.

Tot 1517 stond over heel het land het ideaal hoog en bleef het aantal klooster- en priesterroepingen op peil. Maar tengevolge van de eerste oorlog tussen Gelre en Bourgondië (1518-1548) en de hervormingsbeweging, daalde het aantal kloosterintreden, om daarna weer te stijgen en dan vrij plots weer te dalen tussen 1569 en 1571 tengevolge van de godsdienststroebeelen en de Nederlandse Beroerten (1568-1648).

¹⁹⁾ R.R. POST, *Kerkelijke verhoudingen...*, blz. 38-48. — L.J. ROGIER, *Geschiedenis van het katholicisme...*, I, blz. 14-44, 105-126, 140, 220-230. — A.J. MUNSTERS, *a.w.*, in: *Limburg's Verleden*, II, blz. 496-511.

²⁰⁾ *Supra*, dl. I, Bijlage I, blz. 318. Reeds in de 11de eeuw bestond het collegiaal kapittel te Odiliënberg uit zeven seculiere kanunniken (*Ibid.*, blz. 273). De vereniging, op 10 november 1481 door paus Sixtus IV van de vicaria perpetua van de parochiekerk van Sint-Odiliënberg, waar Jan Boelen (Bolen, Bulen), de pastoor, zijn ontslag nam, met het klooster der Sepulcrijnen en de toestemming daartoe, onder zekere voorwaarden, door de deken en het kapittel van de H. Geest te Roermond (*Codex dipl. Berg.*, in PSHAL, XXVI, 1889, nrs. 67-68, 186-192), vermeerderde het vaste inkomen van de priorij met vijftig Rijnse gulden, inkomen dat tot in 1481 slechts uit zestig florijnen, in feite slechts uit vijftentwintig florijnen bestond... (*Supra*, dl. I, Bijlage I, blz. 319). De bevolking van Odiliënberg telde in 1668 minder dan 500 inwoners; in 1767: 494, in 1789: 520, in 1794: 567 inwoners. E. ROEBROECK, *Het Land van Montfort. Een agrarische samenleving in een grensgebied: 1647-1822*, Assen, 1967, 59, 81.

²¹⁾ Voor de Heilig-Grafse kloosterstichtingen, zie *supra*, dl. I, blz. 281-298, 300, en Bijlage 2, blz. 320.

De kloosters van Heilig-Grafkanunniken kenden dezelfde inzinging. Na 1568 had de communiteit te Sint-Odiliënberg moeite om de verplichtingen van kloosterleven en parochiedienst te verwezenlijken. Geleidelijk daalde het aantal kloosterroepingen; vele kloosters werden ontvolkt, en het provinciaalaat van de Nedergermaanse Heilig-Grafprovincie verdween in 1606 ²²).

Het is aartsprior Catanius de Traversagnis van wie de erkenning was uitgegaan van Jan van Abroek als prior van Sint-Odiliënberg en daarna diens benoeming tot provinciaal van de Nedergermaanse provincie van de Orde. Deze provincie omvatte de kerkprovincies Trier, Keulen en Bremen met hun bisdommen, alsook de bisdommen Kamerijk en Doornik. Die benoeming werd op 24 november 1485 bekrachtigd door de opvolger van aartsprior Catanius, zijnde Fabritius de Oddis, en door paus Innocentius VIII, op 2 maart 1486.

De proost van Denkendorf, tot dan toe hoofd van heel de Germaanse provincie, berustte in de splitsing op 3 december 1485 en bleef vanaf die datum enkel provinciaal van Opper-Germanië ²³).

Op 9 december 1504 werd Jan van Abroek tot aartsprior gewijd, met de titel van abt met mijter, staf en ring. De wijding geschiedde, met toelating van prins-bisschop Jan van Horn, door de wijbisschop van Luik, bijgestaan door de minderbroeder Libertus ²⁴).

Zoals reeds vermeld, overleed Jan van Abroek te Hoogeruts op 6 april 1510. Na zijn overlijden werd de provinciaal aangesteld voortaan door verkiezing. Zijn officiële residentie bleef Odiliënberg. De akte van 24 november 1485, bij de instelling van het provinciaalaat van

²²) *De Heilig-Graforde in de Nederg. prov.*, in: BCRH, CXXXI, 1965, nr. 27, 340-347. — R.R. POST, *Kerkelijke verhoudingen...*, 64-81, 149-150, 159-181, 306-320, 360-364. — ID., *De roeping tot het kloosterleven in de 16de eeuw*, in: *Mededelingen Koninkl. Ned. Akademiën, afd. Letteren*, 1950, dl. 13, nr. 3, 31-76. — L.J. ROGIER, *a.w.*, 124-137, 147, 154, 156, 169-194, 227-230, 371-388. — P.C. BOEREN, *De middeleeuwen*, in: *Limburg's Verleden*, II, 41. — ID., *Bestuurs- en Rechtsinstellingen*, in: *ibid.*, 86-91. — H.H.E. WOUTERS, *a.w.*, in: *ibid.*, 121-160. — E. ROEBROECK, *a.w.*, 113-118.

²³) Toch ontving de proost van Denkendorf zoals voorheen, van elk klooster de jaarlijkse cijns, nl. een gouden florijn. Zr. M. HERESWITHA, *Jan van Abroek*, in: *Limburg*, XXXIX, [1960], 262-263. — ID., *De Vrouwenkloosters...*, 20-25. — *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXVI, 1889. nrs. 71 en 73, blz. 196-204. — *Deux Notices*, in: *ibid.*, XXVIII, 1891, blz. 334.

²⁴) In de copie staan enkele fouten en verkeerde lezingen, o.a. op de eerste regel is overgeslagen: priores canonici ordinis; op de derde regel: ecclesiae canonicae Montis... In Patria Leodiensi moet zijn: in Patria Geldrensi. A.R., *Jan van Abroek (van Beek) abt gewijd in 1504*, in: *Limburg*, XL, 1961, 230-231.

Neder-Germanië opgemaakt door de aartsprior van Perugia, bepaalde onder meer dat bij het overlijden van de provinciaal, de verkiezing van zijn opvolger moest binnen het jaar plaatshebben, doch eerst nadat de stemgerechtigden van het convent Odiliënberg hun nieuwe prior hadden gekozen. De keuze van de provinciaal geschiedde door de priors van de onderscheiden kanunnikenkloosters der provincie, daarbij door de stemgerechtigde kanunniken van het convent Odiliënberg en door de pater - of rector (reguliere Heilig-Grafkanunnik) van ieder sepulcrinessenklooster van de provincie ²⁵⁾. In oktober 1510 waren kiezers, benevens de prior en negen conventualen van Odiliënberg, zes priors en de rector (= pater) van de sepulcrinessen te Maaseik. Verkozen werd: Hieronymus van Brogel, prior te Odiliënberg, die, totdat hij als prior in functie was getreden, pater of rector was van de Bonnefanten te Luik, en in deze laatste functie nog niet was vervangen. Zijn verkiezing werd door de proost van Denkendorf, Johannes Unger, provinciaal van Germanië, bekrachtigd op zaterdag na Kruisverheffing 1512 ²⁶⁾.

De provincialen van Neder-Germanië, na Jan van Abroek ²⁷⁾, waren achtereenvolgens:

- 28 oktober 1510 - 1 oktober 1540: Hieronymus van Brogel, die commendator bleef van de Bonnefanten te Luik en die na 1512 de kloosterlingen van Odiliënberg regelmatig voor hun communiteit een plaatsvervangende prior liet kiezen ²⁸⁾;
- van 1541 tot 1550: Willem Zenders, prior van Henegouw ²⁹⁾;

²⁵⁾ *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXVI, 1889, nr. 71, 199-200. — Fr. DAZERT, *a.w.*, in: PSHAL, XXXVIII, 1902, 306-307.

²⁶⁾ *De Heilig-Graforde in de Nedergermaanse provincie*, in: BCRH, XXXXI, 1965, nr. 27, 340-341. Deze mededeling werd gedaan aan de proost van Denkendorf, daar het generaalt in Perugia opgeheven was in 1489. — HAUPTSTAATSARCHIV STUTTGART, A 480: *Bestand Denkendorf*, Büschel 102, Confirmatio Jeronimi de Brogel, provincialis pro Almania bassa facta 1512, sabbato post Exaltationem [= 18 september]. — C.P.-LÜLL, *Mausoleum S. Jacobi apostoli chronologico-mysticum oder geistliches Gebaew in historischer Beschreibung ... des regulierten Ordens zum heiligen Grab*, Keulen, 1682, 122. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 27, 32-33, 44-45.

²⁷⁾ C.P. LÜLL, *Mausoleum...*, blz. 122-123. — F. DAZERT, *a.w.*, in: PSHAL, XXXVIII, 1902, 307. — *Deux Notices*, in: PSHAL, XXVIII, 1891, 338-339.

²⁸⁾ Hieronymus van Broegel liet zich na zijn verkiezing, bij de Bonnefanten te Luik vervangen door een regulier kanunnik van het Heilig-Graf, ofwel door een seculier priester. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 27, 44, 45. — *Supra*, dl. I, 301-302, tekst vóór en vn. 55 en 56.

²⁹⁾ W. Zenders, die in 1550 zijn ontslag nam en tot †1566 rector was van het sepulcrinessenklooster te Sint-Truiden. — *Supra*, dl. I, blz. 304-306.

- van 1551 tot 1574 : Richardus a Cruce of de Monte ³⁰⁾;
- van 1574 tot † in 1606 : Jan van Mombeek, prior van Odiliënborg en van Henegouw ³¹⁾.

Priors van het convent te Odiliënborg waren achtereenvolgens :

Van 1471 tot aan zijn overlijden op 6 april 1510 : Jan van Abroek. Hij bleef dus zijn mandaat van prior vervullen ook nadat hij in 1484 tot provinciaal was bevorderd.

Van in 1510 tot in 1540 : Hieronymus van Brogel. Zoals reeds vermeld liet deze zich na 1512 als prior vervangen door een vice-prior (= dienstdoende prior), die voor een termijn van drie of vijf jaar verkozen werd door de conventualen van Odiliënborg. Dat die plaatsvervanger herkiesbaar blijft, blijkt uit de bekende dragers van dit ambt tijdens die periode. Zo komt b.v. Gerard van Wassenberg in die functie voor in 1515, en na twee verschillende opvolgers, andermaal in 1525 ³²⁾. Vanaf 1551 was het de dan in functie tredende provin-

³⁰⁾ Richardus a Cruce = Richardt van Cruyts. *Supra*, dl. I, blz. 306-307. Richardus a Cruce werd provinciaal voor of ten laatste in 1550, en niet in 1560 zoals in de tot in 1970 gekende werken (zie *Supra*, blz. 735, vn. 27) wordt aangegeven. Dit blijkt uit het volgende tijdsdocument : RAH, *Schepenregisters van (buiten) Hasselt, Gichten Loons Recht, Nr. 178, (1545-1554)*, fol. 234-235. Daarin komt voor op datum 19 december 1550, de akte : « Willem Vleytincks op broeder Willem Grommen ». Ze bevat de overdracht of verkoop van het deel dat broeder Willem erfde bij het overlijden van zijn ouders, voor de som van honderd brabantse gld. en een jaarlijkse cijns van 16 gld hasselts... Voor die transactie nu was de instemming nodig van de provinciaal, en deze was Richard a Cruce. Zijn instemming staat opgetekend in de akte op 13 december door hem ondertekend. Deze akte van instemming volgt in het schepenregister (fol. 234^v-235) op de akte van overdracht of verkoop.

Dat de jaardatum 1560 in plaats van 1550 voorkomt in *Brevis historia* (uitgegeven door M. Willemsen in : PSHAL, XXVIII, 1891, blz. 319-345), bron die M. Willemsen (op blz. 250-251 van zijn uitgave) toeschrijft aan Ant. Cox, prior (1728-1758) van Hoogeruuts, is hoogstwaarschijnlijk te wijten aan de foutieve lezing van de auteur bij het raadplegen der hss. dus foutief 6 in plaats van 5 las, m.a.w. 1560 in plaats van 1550. Dezelfde Ant. Cox schreef ook de tekst die voorkomt in het Synopsis van Jac. P. Radlinski (*Supra*, blz. 310, vn. 15) over de Heilig-Grafkanunniken van Hoogeruuts en La Xhavée (blz. 110-126), waarin staat : « Anno 1560 in Vicarium generalem Belgii electus est D. Richardus a Cruce, Conventus S. Crucis professus. Hieruit moet men besluiten dat Willem Zenders als provinciaal ontslag nam vóór 13 december 1550 en Richardus a Cruce provinciaal was van einde 1550, (en niet van 1560), tot 1574.

³¹⁾ *Supra*, dl. I, blz. 307-308.

³²⁾ *Supra*, dl. I, blz. 301, tekst vóór en vn. 55. — In september 1520 was prior : Th. Puytlinck; in 1524 : Paulus de Meghen. Tijdens het provinciaalaat van W. Zenders is geen afzonderlijke prior voor Odiliënborg gekend. *Supra*, dl. I, blz. 301-306.

ciaal Richardus a Cruce, die zelf prior bleef tot aan zijn overlijden in 1574 ³³⁾.

In 1574 wordt als provinciaal verkozen Jan van Mombeek. Hij blijft eveneens prior te Odiliënberg tot 1590. In dat jaar laat hij zich te Odiliënberg als prior vervangen door Jacobus Heydermans, die dat ambt blijft vervullen tot aan zijn overlijden in 1614; dus ook nadat het provinciaalaat wegviel bij het afsterven van Jan van Mombeek in 1606 ³⁴⁾.

Van 1614 tot 1627 is prior te Odiliënberg: Petrus Tilman ³⁵⁾.

Van 1627 tot in 1636 of 1637; Hendrik Mostet ³⁶⁾.

Van 1637 tot 1639: Bertrandus de Monte ³⁷⁾.

Subprior te Odiliënberg op 28 oktober 1510, bij de provinciaalskeuze aldaar, was Theodoricus Puytlinck. Andere namen van subpriors te Odiliënberg zijn ons niet bekend.

Naast de reguliere kanunnik-procurator: in 1520, 1524, 1525, Willem Meuwen, werd op 15 februari 1524 door het kapittel der kanuniken-priesters, een lekeprocurator of syndic aangesteld om de tijdelijke goederen te beheren en de belangen van het klooster te behartigen ³⁸⁾. *Pastoor van de parochie* was vanaf 1482 Jan van Abroek, die zich bij zijn afwezig zijn door een van zijn medebroeders-priesters liet vervangen. Wie onder het provinciaalaat van H. van Brogel en van W. Zenders dit ambt uitoefenden is niet bekend. Prior-provinciaal Richardus a Cruce wordt in 1566 en 1571 genoemd «prior und pastor» ³⁹⁾. Wie het pastoorsambt van 1574 tot 1624 waarnam? De vicaria perpetua van de parochiekerk bleef zeker verenigd met het klooster der

³³⁾ De naam van R. a Cruce komt herhaaldelijk voor in akten als prior van Odiliënberg. *Supra*, dl. I, blz. 306-307.

³⁴⁾ Jac. Heydermans = Hiedermanni, *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXVI, 1889, nr. 94, blz. 248-249; nr. 97, blz. 251-252. — *Supra*, dl. I, blz. 307-311, vn. 10-14; dl. II, blz. 734-735.

³⁵⁾ P. Tilman = Tilmannus, *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXVI, 1889, nr. 97, blz. 251-252. — APSO, PR, los blad in register 1627-1677. — *Supra*, dl. I, blz. 311-313.

³⁶⁾ *Codex dipl. Berg.*, in: *ibid.*, nr. 104, blz. 261-262. — *Supra*, dl. I, blz. 313-314.

³⁷⁾ *Codex dipl. Berg.*, in: *ibid.*, nr. 107, blz. 264-265; nr. 109-110, 267-271. — *Supra*, dl. I, blz. 314-315.

³⁸⁾ Voor de priorij te Sint-Odiliënberg, zowel als voor de priorij Henegouwe, was er naast de kloosterling-procurator, een leek-procurator voor de transacties van goederen. Hij werd mombor of syndic genaamd. Cfr *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, 1889, XXVI, nr. 82-84, blz. 221-227. — *Supra*, blz. 732, 736.

³⁹⁾ *Supra*, dl. I, blz. 285, 313. — *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXVI, 1889, nr. 87, blz. 230-235; nr. 88, blz. 235-237. — M. WILLEMSSEN, *De Stiftskerk...*, blz. 39, vn. 2.

sepulcrijnen in Odiliënberg, maar of dat ambt wel altijd kon worden waargenomen tijdens de Tachtigjarige Oorlog, met al de rampen en weeën aan die oorlog verbonden, valt te betwijfelen.

Ook in andere parochies dan te Odiliënberg zelf hebben meerdere Heilig-Grafkanunniken van deze priorij pastorale taken waargenomen, al is daarvoor bij name alleen bekend de reguliere Heilig-Grafkanunnik Willem van Hasselt, die in 1559 pastoor was te Urmond ⁴⁰⁾.

Als de tijd rustiger geworden was hervatten de sepulcrijner kanunniken zeker hun parochiedienst. In 1624 wordt Gerardus Capgea genoemd als die uitoefenend. Na diens overlijden en dat van de prior, benoemde het bisdom als pastoor van de parochie in juni 1627: Willem Greuter, een seculier priester, zodat, toen de Heilig-Graforde op 28 juli daaropvolgend aanvroeg de nieuwe prior van Odiliënberg: Jan Mostet, als vicarius of pastoor te erkennen, de bisschop dit niet meer kan toestaan. In 1638 echter volgde de sepulcrijner kanunnik Melchior Willems, bovengenoemde priester als pastoor op tot einde 1639, wanneer de Sepulcrijnen voorgoed Odiliënberg verlieten, en de seculiere priester Theodoor Wanlo er pastoor werd benoemd ⁴¹⁾.

⁴⁰⁾ Willem van Hasselt, O.S. Sep., pastoor benoemd te Urmond (gelegen ten westen van Sittard, Ned. Limburg) in 1559, was priester gewijd in 1552, deed zijn priesterstudies in Hasselt en één jaar in Odiliënberg. Bevel tot studie; A.J. MUNSTERS, a.w., in: *Limburg's Verleden*, II, 505. — OTTO R. REDLICH, *Jülich-Bergische Kirchenpolitik am Ausgange des Mittelalters und in der Reformationszeit*, Bd. II, *Visitationsprotokolle und Berichte I*; Jülich (1533-1589) mit urkundlichen Beilagen von 1424 bis 1559, Bonn, 1911, blz. 106.

⁴¹⁾ P.A. VAN DEN BAAR, W.A.J. MUNIER, W. PRICK, a.w., in: *Limburg's Verleden*, II, 584-602: eerste bisschop: W. Lindanus 1563-1588 (tijdens zijn episcopaat gedurende 18 jaar geen enkele priesterroeping), 584-602. Tweede bisschop: Henricus Cuyckens: 1596-1609, 603-608. Derde bisschop: Jacobus a Castro: 1611-1639, 608-612. Vierde: Andreas Creusen: 1651-1657, 612-615. — M. WILLEMSSEN, (*De Stiftskerk*, blz. 39) vernoemt voor 1624: Gerardus Capgea; na deze de seculiere priesters: 1627-1628: Willem Greuter; voor 1638: Melchior Willems; voor 1640: Th. Wanlo. Of W. Greuter daar resideerde ofwel zich liet vervangen door Joannes Versseveldt, die op 1 juni en op 23 augustus als pastoor voorkomt? Cfr *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXVI, 1889, nr. 104, blz. 261-262, vn. 2, of door Jan SPANDERBOCK (*Ibid.*, nr. 105, 263, vn. 5). Op het los blad APSO, PR 1627-1676, staat: «3° quo anno inde discesserunt ex relationis ab hinc 148[2] ... annis auctoritate; 4° an Rde Guilelmus Greuter non fuerit ex ordine prof. de canon. qui fuit per Gelins anno 1627; 5° an etiam Rde Melchior Wil[le]ms, qui fuit parochus anno 1638. (Was hij regulier Heilig-Grafkanunnik?); 6° Pastor A^o 1646 fuit Henricus van Thoor an Rde Melchior Wilms qui fuit pastor A^o 1638 and Rd dr. Th. Wanlo, quoque non fuit ex ordine praeterease, qui pastor A^o 1640; ... constitutus pastor Gerarde Capgea ex ord. Canon. S. Sepulchri A^o 1624, julii ».

Als officiële residentie van de provinciaal, was de priorij Odiliënberg aangewezen als plaats waar, volgens de bepaling van de aarts-prior in Perugia bij het oprichten van de Nedergermaanse provincie in 1484, jaarlijks het provinciaal kapittel zou worden gehouden ⁴²⁾. De Statuten schrijven de regeling ervan voor. Al de priors van sepulcrijnenkloosters en rectoren van kanunnikessenkloosters, waren gehouden eraan deel te nemen. Van in 1486 tot in 1521 hadden die jaarvergaderingen regelmatig plaats. Jammer dat de verslagen erover verloren zijn geraakt ⁴³⁾. Tot 1540, einde van het provinciaalaat van Hieronymus Brogel, zijn die kapittels voorzeker, althans in zover de tijdsomstandigheden het toelieten, nog regelmatig gehouden. Maar daarna moesten ze omwille van de woelige tijd van oorlogen en bezettingen die eruit volgden, herhaaldelijk worden verdaagd en bleef de mogelijkheid ertoe tenslotte, bij de ondergang van het provinciaalaat, voorgoed uitgesloten. Nochtans bleven de priorijen Hoogcruts en La Xhavée hun Ordebroeders te Sint-Odiliënberg, in de mate van het mogelijke, ook bijstaan in de moeilijke decennia die na 1606 nog verliepen vóór de priorij op de Sint-Petrusberg einde 1639 werd opgeheven.

Hoofdstuk II

HET GEMEENSCHAPPELIJK GEBED

Evenals in al de Heilig-Grafpriorijen, volgde men voor het liturgisch gebed de ritus van het latijns kapittel (12de eeuw) van de Heilig-Grafkerk te Jeruzalem, waarvan de officiële benaming is : « ritus ecclesiae Dominici Sepulchri Hierosolymitani ».

Alleen reeds het antifonarium van de priorij te Odiliënberg levert daarvoor een bewijs. Het vangt aan met het Paasfeest, en het bevat o.a. een rubriek die voorschrijft dat op grote feestdagen de patriarch de zegen geeft aan de diaken vóór het zingen van de lezingen van de derde nocturn, en de patriarch na de Metten het Te Deum aanheft ¹⁾.

⁴²⁾ *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXVI, 1889, nr. 71, blz. 198. — *Supra*, blz. 287.

⁴³⁾ *Supra*, dl. I, blz. 287, en Bijlage II, blz. 320. — *Statuta ... Hoogcruts*, blz. 18-19, 72-73, 97, 119. — Bijlage 3, blz. 764. — Zr. M. HERESWITHA, *Het verband...*, in : *Anal. Praem.*, XLVII, 1971, blz. 11-12.

¹⁾ AHGO, *Antifonarium van de reguliere kanunniken van het Heilig Graf*, Hs. van

De liturgie van de Heilig-Grafkerk te Jeruzalem was niet Oosters, maar Gallo-romeins. Ze werd er ingevoerd door het latijns kanunnikenkapittel opgericht na de bevrijding van Jeruzalem in 1099. Dat kapittel namelijk bestond hoofdzakelijk uit Franse leden, die de riten handhaafden in voege in vele kerken van Frankrijk, voornamelijk in die van Parijs en Lyon ²⁾.

Bewijzen voor het Gallo-romeins karakter van die liturgie (— b.v. in de Completen de hymnus en het vers bij de lofzang: Nunc dimittis, veranderen volgens de tijden van het kerkelijk jaar —) vinden we in de nog bestaande handschriften en boeken van de Heilig-Grafkanunniken, ook in die van de Karmelieten, Tempeliers en Johannieten, die eveneens de ritus van de Heilig-Grafkerk te Jeruzalem geheel of gedeeltelijk volgden.

ca. 1500 (mogelijk van 1481, *supra*, Bijlage 1, blz. 317, r. 11-14), op papier, 320 fol., bladspiegel: b. 155 mm × h. 225 mm. Band: donkerbruin leder op eikenhouten borden, met op elk plat vier koperen knopen. Twee koperen sloten (die nu ontbreken). De band is op voor- en achterzijde op dezelfde wijze versierd: zie plaat, 7. Muzieknotering in hoefnagelschrift op notenbalk met vier (rode) lijnen en met twee sleutels: c = do en y = fa (zelfde sleutels als in het *Johannietterhandschrift* berustend bij Prof. Dr. J.M.A.F. SMITS VAN WAESBERGHE, Instituut voor middeleeuwse muziekwetenschap, Amsterdam). Tekst: gotisch boekschrift h. 5 mm, met zwarte of rode hoofdletters, h. 20 mm. — Voor het Paasfeest: verluchte beginletter (b. 85 mm × h. 75 mm): rood, blauw en bruin loofwerk, penwerk dat verder gaat in de bladspiegelrand. Zie plaat 8. Voor andere feesten van temporale en sanctorale: telkens een verluchte beginletter van ± 50 × 50 mm afmeting (zie fol. 21^r, 30^r, 40^r, 44^v, 73^v, 93^r, 193^v, 200^r, 205^r, 226^r, 260^v, 280^r). Een blad is uitgescheurd tussen fol. 215 en 216, en er ontbreekt in het Antifonarium de vigilie en het feest (24-25 juli) van de apostel Jacobus, feest dat wel voorkomt in het *Hs. van Culemborg* (*infra*, blz. 741, vn. 3). en Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 410. Dat het de ritus is van de Heilig-Grafkerk te Jeruzalem zelf, daarvoor getuigt o.a. wat staat aangehaald bij de derde nocturn op Kerstmis: (fol. 97^v): « ... dyaconus ... benedictionem petendo, et cantabit evangelium secundum Matheum ... quo finito inchoabit patriarcha: « Te Deum laudamus ». Quo cantato, cantatur versicula a patriarcha: « Verbum caro factum est. Deinde ... ». Deze rubriek komt niet voor in het Johannietterhandschrift hierboven reeds vermeld; dat handschrift begint ook niet met het Paasfeest. De patriarch leidde het koorgebed van de reguliere kanunniken, zeker op grote feesten, o.a. op Pinksterdag. Cfr. AHGO, *Antifonarium*, fol. 33^r en *infra*, 743, vn. 10. — Zr. M. HERESWITHA, *Het verband...*, in: *Anal. Praem.*, XXII, 1971, blz. 17-18. — C.A.M. NEFKENS, *Nadere onderzoekingen omtrent de invloed van de liturgie van het Heilig-Graf van Jeruzalem op de ritus der Karmelieten (proeve van een perperstiefverbreiding)* Doctoraal scriptie, Nijmegen, juni 1967, XXV, 66 blz.

²⁾ Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 315. — C.A.M. NEFKENS, *a.w.* blz. 8-17-20-38, 40-64.

T. II . P. 114 .

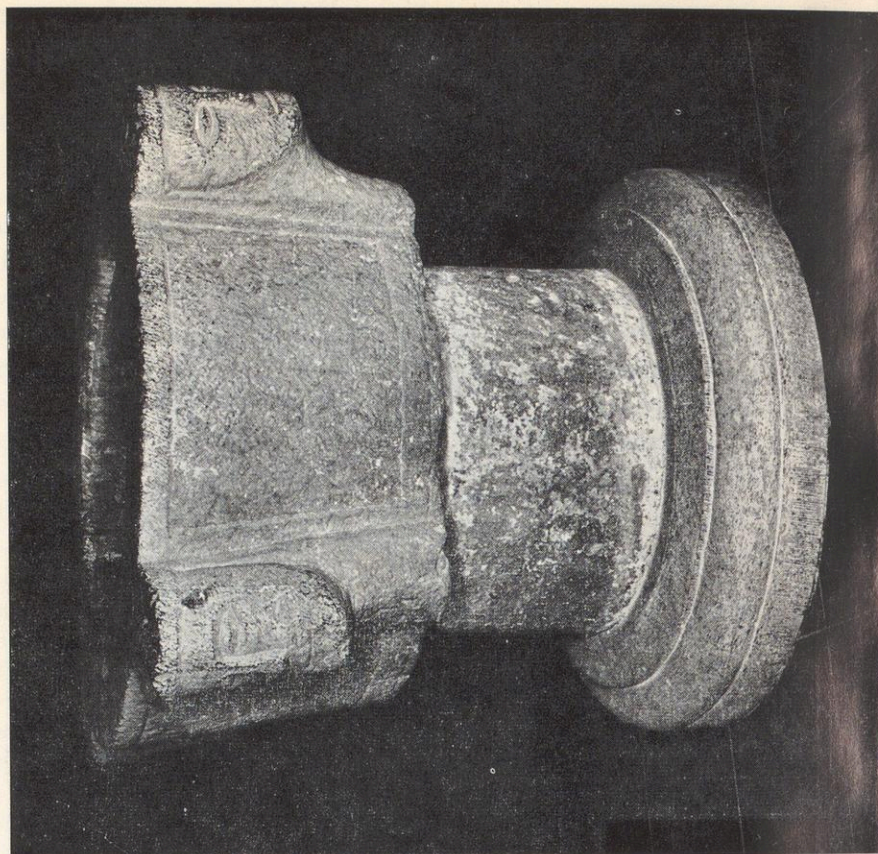

*Ancien Chanoine Régulier
de l'Ordre du Saint Sépulcre en Allemagne, et en Flandres
en habit de Chœur.*

Uit : P.H. HELYOT, *Histoire des Ordres monastiques, religieux et militaires*, 8 dln,
Paris 1714-1719.

← Sculpturen daterend van omstreeks 1200, voorstellend St. Jacobus
en St. Joannes

↓ Doopvont uit de XIe of XIIe eeuw

Daar er van de priorij te Odiliënberg ter raadpleging alleen een antifonarium bewaard bleef, is het nodig voor deze bespreking ook ter aanvulling te raadplegen het volledig Getijdenboek (1518) van de priorij Jeruzalem te Culemborg, die in 1492 door die van Sint-Odiliënberg werd opgericht ³⁾.

Gallicaans in het Antifonarium is b.v. in de Metten het responsoorium na de negende les en het versus sacerdotalis na het Te Deum; in de Vespers het responsorium vóór de hymnus ⁴⁾. Ook het vieren van heiligenfeesten eigen aan kerken van België en Frankrijk, vooral van Parijs. Bij een vergelijkend onderzoek valt op dat heiligen die oorspronkelijk behoorden tot de Gallicaanse kalender, later als heiligen van de Heilig-Graforde vermeld worden. Zo o.a. Abraham, Isaac, Jacob, Lazarus ⁵⁾. Zuiver Romeins is o.a. de aanhef van de Vespers, steeds met Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. Volgens het Antifonarium wordt, zoals in de oudste kalendaria, Sint Jacobus de

³⁾ *Supra*, dl. I, Bijlage 1, blz. 317, r. 11-14 en Bijlage 2, blz. 320. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. xx, 316, 324, 404-415. — BTHA, Hs. Nr. 5000 A 29, *Getijden en gebeden, 1518*, [Er staat op fol. 14^v]: « Item altera Bricatii celebravi primitias ego Guilielmus Hellu, anno Christi millesimo quingentesimo decimo octavo. Et erat C littera dominicalis ». Het titelblad ontbreekt. Het Hs. bevat: [fol. 1^r-16^v] Kalendarium van het goddelijk officie, (begint met januari); [fol. 17^r-31^r] Septem psalmi poenitentiales et litaniae sanctorum omnium; [fol. 31^r-36^r] Orationes ante et post Missam dicendae; [fol. 36^r-61^r] Vigiliae defunctorum; [fol. 61^r-69^r] Suffragia sanctorum; [fol. 70^r-71^v] Absolutiones et benedictiones ante lectiones nocturnorum; [fol. 72^r-108^r] Cursus horarum B. Virgine in usum dominici Sepulchri; [fol. 110^r-125^r] Regula eximii doctoris et episcopi Augustini (getekend f[rater] G[uilelmus] hellu; [fol. 125^v] Nederlands gedicht (getekend Hellu). Het kalendarium is op perkament geschreven, het overige op papier. Oorspronkelijk lederen band (128 × 95 mm), versierde titelletters, rubrieken. Bladgrootte: 118 mm × 85 mm. Het gotisch lettertype is niet overal hetzelfde; de grootte ervan verschilt van 2 tot 2,5 mm. Het kalendarium en de Regel van Augustinus zijn van de hand van Hellu, en goed geschreven; het overige is van een andere hand. — R.P.J.M. BOUMAN, *Een klein middelnederlands gedicht*, in: *Tijdschrift voor taal- en letterkunde*. Leiden, XXI, 1902, blz. 151-152.

⁴⁾ *Supra*, blz. 739, vn. 1. — AHGO, *Antifonarium*, b.v. Sint-Martinusfeest, fol. 268^r, 269^v.

⁵⁾ « ... ex sanctis Gallicarum et Belgicarum Provinciarum praecipuae aliquae i.e. SS. Hilarii et Remigii, Vedasti et Amandi, Albini, Germani, Aegidii, Lamberti, Remigii, Dionysii [9 okt.: stellig een heilige van Parijs], 11000 Virginum et Leonardi ad demum SS. Abraham, Isaac et Jacob et S. Lazari. Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 316-317, 404-415. — SAXER, *Les calendriers liturgiques de Saint-Victor* (de Marseille) et le sanctoral médiéval de l'abbaye, in: *Provence historique*, XVI, fasc. 65, 1966, blz. 464-519. — BTHA, Hs. nr. 5000 A 29, *Getijdenboek* [fol. 11^v-13^v].

Mindere, samen met de heilige Filippus apostel, gevierd op 1 mei. Dat feest is van Romeinse oorsprong ⁶⁾.

Hoewel Gallo-romeins van structuur heeft deze liturgie zich weten aan te passen vooreerst aan de plaats van ontstaan en het eigen karakter van de Heilig-Graforde:

Het Sanctorale van het Antifonarium bevat feesten van verschillende bischoppen van Jeruzalem, nl. Quiriacus (4 mei), Zacheus (23 aug.), Marcus (22 okt.), Narcissus (29 okt.), Simeon (18 febr.), Alexander (18 maart), ⁷⁾. Jaarlijks op 15 juli werd met grote plechtigheid herdacht (getuige daarvoor de verluchte beginletter bij dit feest in het Antifonarium) de bevrijding van de stad Jeruzalem en de wijding van de herbouwde Heilig-Grafkerk ⁸⁾. Overduidelijk blijkt deze aanpassing vooral uit het Temporale: op de zondagen na Pasen tot aan de Advent was de negende respons in de Metten afwisselend: « Et valde mane... » en « Cum transisset sabbatum... ». Vanaf Drievuldigheidszondag tot aan de Advent werd op zondagen en op weekdagen zonder dubbel feest, Christus' Verrijzenis in Lauden en Vespers herdacht, en op de laatste zondag van het kerkelijk jaar werd die verlengde Paastijd besloten met de Paasmis en met een Paasofficie met negen lessen in de Metten ⁹⁾.

Een ander gebruik van de Heilig-Grafkerk in Jeruzalem: de processies en staties, vinden we ook terug in al de Heilig-Grafpriorijen. B.v. op grote feesten, met de prior als celebrant, toog de processie naar de statio (afbeelding van een der HH. Plaatsen te Jeruzalem) om vandaar zich naar het koor te begeven voor de Terts, gevolgd door de

⁶⁾ *Ibid.* [fol. 6^r] Na 1 mei staat nog: in crastino fit commemoratio Jacobi justi, duplex. — AHGO, *Antifonarium...*, fol. 3^v, 180^v. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 316, vn. 4. — Pl. LEFÈVRE, *L'antiphonale psalterii d'après le rite de Prémontré*, in: *Anal. Praem.*, XLIV, 1968, blz. 247-274.

⁷⁾ AHGO, *Antifonarium...*, passim, waarin echter [fol. 300^r] ontbreekt op datum 30 januari: « Jerusalem, Mathiae, episc. et conf. IX lect. », feest dat wel voorkomt in BTHA, Hs. nr. 5000. A 29, *Getijdenboek...*, fol. 2^r e.a. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 316-317, 404-415.

⁸⁾ AHGO, *Antifonarium...*, fol. 205-211^r: In festo liberationis civitatis Jherusalem. In dedicatione ecclesie dominice Sepulchri Jherosolimitani. In divisione apostolorum. — BTHA, Hs. nr. 5000 A 29, *Getijdenboek...* [fol. 9^r] (14 juli) Liberatio Jherlm totum duplex; [15 juli] dedicatio dominici sepulchri totum duplex, quid est ipsam die liberationis, [16 juli] Divisio apostolorum duplex que est ipsam dedicationis.

⁹⁾ AHGO, *Antifonarium...*, fol. 11-16, 20, 52^r, 70-72. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, 318-320, 406-414. — C.A.M. NEFKENS, *a.w.*, blz. 11-17, 20-30, 33-38, 40-44, 46-49, 59-62.

plechtige Conventsmis. In de Paas- en Pinkstertijd hield men statio bij het Heilig Graf, langs de statio van de Calvarieberg om ¹⁰).

In deze zondagprocessie werd reeds in de 12de eeuw, op bevel van patriarch Fulcherius (1146-1157), een monachaal gebruik ingelast: de inzegening van de voornaamste plaatsen van het klooster door een priester ¹¹).

De boetprocessie op Sint-Marcusdag (25 april) en op de Kruisdagen, processie die van Westerse oorsprong is, werd ook gehouden, met als slot: gedachtenis van de Verrijzenis ¹²).

Heiligenfeesten van het kalendarium die in betrekking staan met Jezus' leven, lijden en dood, v.b. de HH. Vrouwen Maria Jacobi en Salome, werden beschouwd als heiligen der Orde; en omwille van haar verband met de HH. Plaatsen werd St. Helena's feest gevierd onder de titel: « reginae matris nostrae » ¹³).

Omdat de Heilig-Graforde de kloosterregel van Augustinus had aangenomen, werd in al de priorijen op 28 augustus het feest van die heilige gevierd onder de titel: « S. Augustini, patris nostri », en dit van zijn translatio op 11 oktober. Op 22 juni vierde men de translatio van S. Jacobus de Mindere ¹⁴).

De liturgie werd in de Heilig-Grafpriorij te Odiliënberg eveneens aangepast aan de bisdommen Luik en Utrecht, waarvan Odiliënberg afhing. In het Antifonarium komen speciaal in dat opzicht voor: op 15 juli de H. Plechelmus (wiens feest verschoven werd naar 16 juli omwille van het feit dat het kerkwijdingsfeest van de Heilig-Grafkerk

¹⁰) *Ibid.*, blz. 37-43. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 321-323. — AHGO, *Antifonarium...*, fol. 10^r-15^v. Op 33^r, Pinksteren: « Ad Tertiam ministris altaris solemniter apparent. Patriarcha induit cappam sericam et dyaconus et subdiaconus dalmaticam et tunicam, et omnes sint ad processionem parati. Tunc patriarcha, dicto: Pater noster, incipiat: Deus in adjutorium. Et postea hymnus Veni Creator incepto, omnes flectunt genua in terram ». — *Statuta ... Hoogcruts*, blz. 40-41, 45, 60, 69; *infra*, Bijlage 3, blz. 765-766.

¹¹) *Ibid.* — C.A.M. NEFKENS, *a.w.*, blz. 38-39.

¹²) AHGO, *Antifonarium...*, fol. 20. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 323. — C.A.M. NEFKENS, *a.w.*, blz. 41.

¹³) AHGO, *Antifonarium...*, fol. 187, 213-215, 230^r, 247, 287. — BTHA, Hs. nr. 5000 A 29, *Getijdenboek...* [fol. 3^r, 7^r, 9^v]. Op [fol. 10^v] staat alleen: Helene regine duplex, ook op [fol. 27^r] in Litanie van alle Heiligen.

¹⁴) Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 318, 407-413. — AHGO, *Antifonarium...*, fol. 188^v, 232-237, 239^r, 257. — BTHA, Hs. nr. 5000 A 29, *Getijdenboek* [fol. 7^r, 10^r, 12^r, 25^r, 26^r].

op 15 juli valt), en op 13 december de H. Odilia ¹⁵). Van 1608 af kregen die streekheiligen elk een afzonderlijk feest: de H. Wiro op 10 mei, de H. Plechelmus op 16 juli en de H. Otgerus op 10 september. Dit volgens de regeling van het Proprium sanctorum (1605) en het Proprium missarum (1608) van het bisdom Roermond. De vinding en verheffing van hun relikwieën werd gezamenlijk gevierd op dinsdag na Drie-vuldigheidzondag ¹⁶).

In deze bespreking van het kalendarium willen we nog speciaal erop wijzen dat in de handschriften der 15de en 16de eeuw (*Antifonarium* en *Getijdenboek*) zeven Mariafeesten voorkomen, te viëren als « totum duplex ». Het feest van Sint Jozef wordt erin aangegeven op 19 maart, als feest met negen lessen in de Metten ¹⁷).

Ten slotte dient opgemerkt dat die handschriften een menigte rubrieken bevatten die merkwaardig zijn voor de kennis van de regels

¹⁵) In BTHA, Hs. nr. 5000 A 29, *Getijdenboek*... [fol. 1v, 6v, 7v-8r, 9v, 11v, 14, 26] komen nog voor de heiligen: Pontianus (14 jan.), Servatius (13 mei), Bonifacius et soc. (5 juni), Odulphus (12 juni), Hubertus (3 nov.), Willibrord (7 nov.) en Lebuinus (12 nov.). In AHGO, *Antifonarium*..., fol. 268, staat van de hierboven genoemde heiligen alleen Hubertus vermeld. Speciaal voor Odiliënberg wordt hierin vermeld. fol. 211v-212: tussen 15 en 16 juli, de H. Plechelmus, bisschop en belijder: IX lect., omnia in comuni, sed in Vesperis ad Magn. antiph. als volgt: « Tres viri, Deo dediti, ex toto elegerunt sibi orbe pererrato Odilie montem, studiis celestibus, aptum: Wyro, Plechelmus comes ac Otgerus eorum, reliquias quorum dum nos veneramur in terris, ipsorum suffragiis jugitur effusis mereamur, a peccatis absoluti, cum sanctis introire aulam paradisi ». Zie *Codex. dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXIII, 1886, blz. 312. Op 13 dec. de H. Odilia fol. 286. — BTHA, Hs. nr. 5000 A 29, *Getijdenboek* [fol. 6v, 9v, 11v, 15v, 26v, 27v] vermeldt naast Wiro (8 mei) en Plechelmus (17 juli) op 13 dec. ook na de H. Lucia: « eodem die Odilie virg., 9 lect. Op 10 sept. wordt Otgerus vermeld. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters*..., blz. 316-317, 404-415. — Id., *Het verband tussen Odilia*..., in: *De Maasgouw*, XXXIV. 1965, kol. 147-150, 161-174.

¹⁶) *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXIII, 1886, 292-324, meer speciaal, blz. 312-318.

¹⁷) In de 12de eeuw werden zeker vijf Mariafeesten gevierd in de Heilig-Graforde. Later zeven, zeker in Odiliënberg en in Culemborg, alle totum duplex. Nl. O.L. Vrouw Visitatie (2 juli) AHGO, *Antifonarium*..., fol. 200-204; O.L. Vrouw Hemelvaart (15 aug.), fol. 226-230r, In Nativitate gloriose Virg. Mariae (8 sept.), fol. 239-241, O.L. Vrouw Presentatie (21 nov.), fol. 273, In Conceptione B.M. Virginis (8 dec.), fol. 286, O.L. Vrouw Lichtmis (2 febr.), fol. 314-137. Sint Jozef, nutrici Domini (19 maart), IX lect., fol. 310-314, komt voor evenals de bovengenoemde Mariafeesten, én in Culemborg en in Odiliënberg. Zie BTHA, Hs. 5000 A 29, *Getijdenboek*..., kalendarium, [fol. 1-16]. Maar in het Hs. Barberini van 1160 ontbreken van de hierboven genoemde feesten: O.L. Vrouw Visitatie, O.L. Vrouw Presentatie, St. Jozef. Cfr Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters*..., blz. 333, 404-415. Id., *De verering van Sint Josef in het klooster van het H. Graf. te Turnhout*, in: *Hou ende Trouw*, 1947, blz. 6-12.

die toentertijd golden voor het bidden van het breviergebed. Zo b.v. voor het Goede-Week- en Paasofficie, en voor de votieve officies die in de gewone tijd door het jaar in de Heilig-Graforde gebeden werden op de « feriis non impeditis », nl. fer. 2a de S. Sepulcro, fer. 3a de Apostolis, fer. 4a de S. Augustino, fer. 5a de Patrono loci, fer. 6a de S. Cruce, sabbato de B.M. Virgine ¹⁸⁾).

Al de leden van het convent waren gehouden deel te nemen aan het koorgebed. De lekebroeders op de volgende vereenvoudigde wijze : Voor de Metten : na de aanhef : Domine labia mea aperies et Deus in adjutorium, 15 Paternosters met Gloria Patri, en een slotgebed, voor de Laudan en Vespers : na Deus in adjutorium, 9 of 10 Paternosters, en voor de andere Uren : 6 of 7 Paternosters ¹⁹⁾).

Naast dit groot kerkelijk brevier baden de Sepulcrijnen te Odiliënberg het officie van O.L. Vrouw. Dit dagtekent uit de 10de eeuw en werd in de meeste kloosterorden gebeden. De reguliere Heilig-Grafkanunniken in Jeruzalem baden het reeds dagelijks, behalve op de hoogfeesten en in de octaven van Pasen, Pinksteren en Kerstmis. Naar het Getijdenboek van Culemborg werd dat officie genoemd : « Cursus horarum beatae Virginis secundum usum Dominici Sepulchri ». Dat officie had zelfs eigen lessen ²⁰⁾).

Toegevoegd aan het kalendarium was de « commemoratio omnium defunctorum », of Allerzielenofficie, op 2 november.

Wat verder het gebed voor de overledenen betreft, werd reeds in 1133 bepaald voor de leden van de Orde, dat bij het afsterven van een medelid van hetzelfde klooster, de communiteit gehouden was de eerste zeven dagen na de begrafenis de dodenvigiliën met negen lessen,

¹⁸⁾ AHGO, *Antifonarium...*, passim. — BTHA, Hs. 5000 A 29, *Getijdenboek...*, fol. [1-16].

¹⁹⁾ Zie Bijlage 3, 764. — RALM, Hs. *Statuten der Begifte off Laibroeders*, fol. 19-24. — *Statuta ... Hoogcruts*, blz. 81, geven aan : « De horis fratrum conversorum : « ... Primo ante Matutinas dicant pro trinā oratione, bis Pater noster et Ave Maria et Credo in Deum. Postea surgant se signantes et dicentes : Deus in adjutorium..., cum Gloria Patri. Deinde dicant per matut. 15 Pater noster et totidem Ave Maria. ... Ad Vesperas post : Deus in adjutorium, dicant 10 Pater Noster et totidem Ave Maria ». Voor de Primen, de Completen en de Kleine Uren staat telkens aangegeven : « 7 Pater noster et totidem Ave Maria.

²⁰⁾ *Ibid.* — BTHA, Hs. 5000 A 29, *Getijdenboek*, [fol. 72-108]. — Die eigen lessen zijn volgens J.A. KRONENBURGS (*Maria's heerlijkheid in Nederland*, dl.III, Roermond, 1905, 63) een bewijs van de grote verering der Sepulcrijnen voor O.L. Vrouw; evenals de Mariafeesten in het brevier der Heilig-Graforde. — Cfr. *Supra*, blz. 744, tekst vóór en vn. 17. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 333.

en daarna tot en met de dertigste dag, die vigiliën, met drie lessen, in koor te bidden, en de Heilige Mis voor de overledenen te zingen, uitgenomen op zon- en feestdagen. Ieder huisgenoot-priester was bovendien gehouden voor de zielerust van de medebroeder dertig HH. Missen op te dragen, de andere leden waren gehouden voor die intentie tienmaal het psalterium te bidden Voor het officie van de overledenen, evenals voor de getijden van O.L.Vrouw en andere bijkomende verplichtingen van psalmgebeden, volstonden de lekebroeders door het bidden van een bepaald aantal Pater nosters ²¹⁾).

Op het provinciaal kapittel van de Nedergermaanse provincie in 1487, werd bepaald dat bij het overlijden van een broeder of een zuster van een huis der provincie, de conventsmis met vigilie voor de zielerust van de afgestorvene moest gezongen worden; dat iedere priester zeven HH. Missen moest opdragen en de andere leden zeven dagen de vigiliën in koor bidden. Wie niet lezen kon, volstond met het bidden van 50 Onze Vaders ²²⁾).

Het algemeen Ordeskapittel van 1299 had aan al de priesters der Orde de verplichting opgelegd jaarlijks drie HH. Missen op te dragen voor de levende en overleden weldoeners, aan de anderen: het psalterium te bidden voor die intentie. De lekebroeders volstonden met het reciteren van 150 Onze Vaders. Ook werd door dat kapittel het houden van de volgende vier jaargetijden voorgeschreven, dit met H. Mis en vigilie: 1° voor de ouders der kloosterlingen; 2° voor de overleden medebroeders en zusters; 3° voor de weldoeners; 4° voor de overledenen begraven in de kerk of op het kerkhof van het klooster ²³⁾).

De Trap- en Boetpsalmen, en ook de Litanie van Alle Heiligen, werden op regelmatige tijden gebeden ²⁴⁾).

²¹⁾ Allerzielen in kalendarium van *Getijdenboek* (1538) Culemborg [fol. 14r]: commemoratio animarum, IX lect. In Hs. *Barberini* (1160): commemoratio defunctorum. Cfr Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, Aanhangel X (Vergelijkend kalendarium van de Orde van het Heilig Graf, blz. 404-415), blz. 413. — C.A.M. NEFKENS, *a.w.*, blz. 27-30. — *Statuta... Hoogcruts*, blz. 46, 81, 96-97, Bijlage 3, blz. 765. — BTHA, Hs 5000 A 29, *Getijdenboek* [fol. 36r-61r]: Vigiliae defunctorum. — Zr. M. HERESWITHA, *ibid.*, blz. 337-338.

²²⁾ *Ibid.* — *Statuta... Hoogcruts*, blz. 97-98. — Bijlage 3, 767.

²³⁾ *Statuta... Hoogcruts*, blz. 82-83, 96. — Bijlage 3, blz. 767. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 337.

²⁴⁾ Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 337, 339. — *Statuta... Hoogcruts*, blz. 81, 96, Bijlage 3, blz. 767. — BTHA, Hs. 5000 A 29, *Getijdenboek* [fol. 17-31r]: Septem psalmis poenitentiales et litanie Sanctorum omnium. In deze litanie ontbreekt in het handschrift van Culemborg bij de aanroeping: Sancta Maria, de toevoeging: « parens canonicorum S. Sepulchri ».

De kanunniken verrichtten hun gemeenschappelijk gebed als eerste apostolaatstaak en vormden daarbij gemeenschappelijke intenties door hun Statuten bepaald. Zo baden zij voor heel de kerkelijke hiërarchie, inzonderheid voor de Paus, voor de bisschop van de plaats, voor de Patriarch van Jeruzalem en daarbij ook speciaal voor de belangen van de Heilig-Grafkerk te Jeruzalem en voor het H. Land. Ze bevalen in hun gebed de weldoeners aan, van de Heilig-Grafkerk te Jeruzalem en van heel de Orde, Het geestelijk welzijn van hun parochianen, de uitbreiding van de H. Kerk, de bekering van de zondaars behoorden ook tot hun hoofdintenties ²⁵).

Jan van Abroek richtte in Odiliënberg en in de andere kloosters van de Orde een Broederschap op van het Heilig Graf. Dit om de verering van Christus'Lijden en Verrijzen onder de gelovigen te verspreiden, met de aflaten eraan verbonden. Ook bevorderden de kanunniken van Sint-Odiliënberg de devotie tot de H. Odilia van de Elzas ²⁶). De late middeleeuwen waren, zoals die van de eeuwen voor hen, begaan met het bekomen van gebed voor zichzelf en voor hun intenties; ook met het verdienen van aflaten voor hun zielezaligheid en die van hun naastbestaanden.

Omwille van het gemeenschappelijk gebed en de vele aflaten waarover de Orde beschikken kon, waren de gelovigen mild met giften voor het Heilig Graf in Jeruzalem en met het schenken van goederen voor het stichten van nieuwe kloosters of kerken, of voor andere godvruchtige doeleinden ²⁷).

²⁵) RALM, Hs. : *Statuten der Begifte off Laibroeders*, fol. 8-11^r. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 340. — Bijlage 3, blz. 767.

²⁶) Schenking om deel te nemen aan het broederschap van het Heilig Graf, van een beemd, aan het Heilig-Grafklooster of van de Verrijzenis, door Egbert, Sybrecht en Oth van Holtmoelen. Zij attesteren op 13 april 1515 dat zij « in der tijt, doe wir des waell mechtich waren... hebben opgedragen ende overgegeven puyrlick om Godts will, voir ons, voir ons alder offte erfgenamen, tot groetingh ende vermeerderingh des Goetliken dienst, ende deylachtich te werden der werdigher broderschap des heyligen Graeffs van Jherusalem den Prior ende convent van Sint-Petersbergh, dat men noempt Sint Odiliënbergh, in ... eynen morghenbents, gelegen in den kerspell van Odiliënbergh... » *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXVI, 1889, nr. 81, blz. 220-221. — Cfr *supra*, dl. I, blz. 292, vn. 32. — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 332. — Id., *Het verband tussen Odilia...*, in : *De Maasgouw*, Jg. 84, 1965, blz. 147-150, 161-174.

²⁷) 7 november 1485 : Dertien kardinalen verlenen een aflaat van honderd dagen aan de bezoekers en weldoeners van de kerk en het klooster te Sint-Odiliënberg. *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXVI, 1889, nr. 69, blz. 193-194; 3 maart 1630 : Jacobus a Castro, bisschop van Roermond, vraagt aalmoezen voor de herstelling van de parochie-

Uit het Antifonarium blijkt dat de Conventsmis en de Laudens en Vespers van het kerkelijk Officie dagelijks werden gezongen; volgens de rangorde van het feest ook geheel of gedeeltelijk de andere Uren van die Getijden ²⁸⁾. De zangwijze was het Gregoriaans, volgens de

kerk te Sint-Odiliënberg, in: *ibid.*, nr. 105, blz. 262-264. — Somme der aflaten, gratiën en privilegiën gegeven door veertien pausen aan de Canoniken ende Canonikerssen der Orden van 't H. Graf aan de ouders, vrienden ende weldoeners, ende die gene de kerken der selven zullen bezoeken. *Deux Notices.*, in: PSHAL, XXIX, 1892, appendices nr. 47, blz. 29-30; nr. 68, blz. 56. — 17 oktober 1492, datum waarop Jan van Abroek, prior van Odiliënberg, de schout, de burgemeester en de raadspersonen van Culemborg in de confraterniteit van de Orde opneemt. In 1502 worden jonkheer Cornelius Pyeck en zijn vrouw Sophie van der Nest deelachtig aan de goede werken van de Heilig-Graforde. RIJKSARCHIEF GELDERLAND, ARNHEM, *Archief Heren en Graven van Culemborg*, A.P. VAN SCHILFGAARDE, a.w., blz. 459-460. Het klooster Jerusalem, nr. 8045. Stukken betreffende de stichting van het klooster Jerusalem te Culemborg, 1492-1509: 6 charters. Hierbij enige akten van bewijs van deelgerechtigheid in de goede werken der Orde.

²⁸⁾ AHGO, *Antifonarium*, passim. De verloren handschriften waren o.a. zeven missaals, een graduaal, zes breviers van 1481 (Cfr *supra*, Bijlage 1, blz. 317, r.11-14.). Ze waren geschreven voor het gebruik van de reguliere Heilig-Grafkanunniken, die de « *ritus ecclesiae Dominici Sepulchri Hierosolymitani* » volgden. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog kon dit gebed in koor niet altijd plaats hebben, zeker niet in de laatste jaren van het bestaan der priorij: 1627-1639. Het eigen brevier der Orde bleef zeker in voege bij de reguliere kanunniken tot ca. 1634. De brevierhervorming, die in 1568 onder paus Pius V werd voltooid, liet alleen toe dat die kloosterorden welke een eigen brevier hadden, het behouden mochten op voorwaarde het te laten nazien. Het eerste Proprium der Orde in Neder-Germanië werd samengesteld en uitgegeven in 1674, 40 jaar na het in gebruik nemen van het Romeins brevier. In Spanje hadden de kanunniken van Calatayud in 1541 een brevier, een postincunabel, gedrukt te Zaragoza, het « *Breviarium del Santo Sepulchro* », zijnde het brevier van het bisdom Tarazona, met Proprium der Orde (op fol. 562 tot en met 587). Op fol. 1^r van dat brevier leest men: « *Ecclesia Colegialis Sancti Sepulchri Urbis Calatayub utebatur hoc Breviario ante Concilium Tridentinum, in quo Propria Ordinis Canonicorum Regularium Sepulchri Dominici, et Dioecesis Tyrasionensis per Indicem reperies* ». — Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 326. — De Heilig-Grafkanunnikessen van het klooster Ste Elisabeth des Bons Enfants te Luik waren de eersten die vanaf 11 febr. 1593 (= 11 febr. 1594 n. st) het Romeins brevier aannamen. (Dit gebeurde niet in 1539, zoals J. SMITS VAN WAESBERGHE: *De Muziekcultuur*, in: *Limburg's Verleden*, I, blz. 458, opgeeft). Bij dit Romeins brevier volgden zij een eigen Proprium voor de feesten der Orde. Van dat Proprium berust heden een handschrift in het Heilig-Grafklooster, Sint-Trudo-abdij te Male bij Brugge (fol. 1: *Horae canonicae dicendae in propriis festivitatibus Canonicorum S^{tae} Hierosolimitanae ecclesiae et custodum Sacrosancti Dominici Sepulchri*; fol. 2: *Officia propria sanctorum Religiosi Ordinis Canonicali Sancti Sepulchri Domini nostri Jesu Christi in Hierusalem*, 1622; fol. 3-7: *kalendarium*; blz. 1-280: *Officia propria*). Dit handschrift is afkomstig van Charleville, vrouwenklooster in 1622 gesticht door Visé, een dochterklooster van Ste Elisabeth des Bons Enfants te Luik. Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, blz. 326, 421: Aanhangsel XIII.

beoefening ervan in Duitsland. In het Antifonarium is de melodie genoteerd in het zogenaamde Germaanse hoefnagelschrift. Dat de zangwijze te Odiliënberg Germaans was van karakter is vanzelfsprekend. De priorij te Odiliënberg maakte immers vanaf haar ontstaan deel uit van de algemeen Germaanse Ordesprovincie met als centrum Denkendorf, en na de splitsing in Opper- en Nedergermaanse provincie, van laatstgenoemde, met Jan van Abroek als eerste provinciaal. Zowel te Odiliënberg als in de later door van Abroek opgerichte kloosters werd dus de Germaanse kerkmuziek beoefend en gecultiveerd. En uit de harmonische vermenging van Romaanse en Germaanse bestanddelen, nochtans met blijvend overwicht van het Germaanse element, ontwikkelde zich een eigen rheno-mosaanse muziekstijl. En zo hebben die Heilig-Grafpriorijen ontegensprekelijk bijgedragen tot de beoefening van de rheno-mosaanse kerkmuziek en de verspreiding van een eigen rheno-mosaans muziekschrift. En, wat meer is, tot de bloei van de rheno-mosaanse muziekcultuur ²⁹⁾.

Maar voornamelijk de Verrijzenisspiritualiteit, waarvan heel het gebedsleven van de Sepulcrijnen, ook te Odiliënberg, doordrongen was, heeft haar uitstralingskracht, tot verdieping en versterking van het geloofsleven bij de Limburgse bevolking, voorzeker niet gemist.

Hoofdstuk III

HUISVESTING EN MIDDELEN VAN BESTAAN

Het terrein van de berg en het Sint-Petrusmunster te Sint-Odiliënberg waren reeds van in 1436 -1437 aan de Heilig-Graforde geschonken ¹⁾. Tot 12 mei 1361 was er in die Sint-Petruskerk een seculier kanunnikenkapittel gevestigd, bestaande uit zeven leden. Toen dat kapittel in 1361 verhuisde naar de Heilige-Geestkerk te Roermond om de onveiligheid van het platteland te ontvluchten, gingen al de inkomsten die de proost ten bate van het kapittel had, evenals de prebenden van de kanunniken, mede over naar Roermond ²⁾. In 1399

²⁹⁾ Cfr *supra*, blz. 739, vn. 1. — J. SMITS VAN WAESBERGHE, *De muziekcultuur...*, in: *Limburg's Verleden*, I, blz. 451-459.

¹⁾ Cfr. *supra*, dl. I, blz. 272.

²⁾ Ambtshalve was de proost van het kapittel verplicht jaarlijks aan iedere kapittelkanunnik uit te keren: tien sextaria graan, elf solidi en twee pulli en een lam met

ook de inkomsten van het Maria-Magdalena-altaar en het rectorchap over dat altaar; in 1430 daarbij nog de inkomsten van de pastorij van Odiliënberg. Dit laatste bij het aanstellen van een deken als hoofd van het Heilige-Geestkapittel, van wiens prebende de inkomsten van de parochie Sint-Odiliënberg een deel uitmaakten. Odiliënberg behield daardoor alleen het noodzakelijke voor het onderhoud van een vicarius perpetuus, die de parochie bediende ³⁾.

Toen Jan van Abroek in 1465 te Odiliënberg kwam, werd de Mariakapel er reeds sedert het einde van de 13de of begin van de 14de eeuw als parochiekerk gebruikt. Het Sint-Petrusmunster lag in puin. De oude kloostergebouwen waren reeds van vóór het kapittel in 1361 Sint-Odiliënberg had verlaten, niet meer bewoond; de kapittelheren hadden al een tijdlang om veiligheidsredenen hun toevlucht gezocht in huizen van het dorp, daar het munster te afgelegen lag.

Met de opbrengst van de jaarlijkse erfrenten van de Sint-Petruskerk, van de grote tienden van Lerop, en met de arbeidskracht en de

Pasen. Aan allen gezamenlijk moest hij uit zijn inkomsten te Posterholt jaarlijks veertien malder haver, kleine maat, uitkeren. Met Lichtmis moest hij elke aanwezige kapittelkanunnik voorzien van een waskaars van een pond. Verder had hij de verplichting in het koor dag en nacht een lamp te doen branden; daar op de gewone dagen en in de jaargetijden vier, en op dubbele feesten acht kaarsen te stellen.

De inkomsten die de proost diende uit te keren, waren voor al de kapittelkanunniken bestemd, zowel afwezige als residerende... Maar de dagelijkse uitdelingen in het koor, en die bij de jaargetijden en gedachtenissen, waren, volgens het gebruik der collegiale kerken van het bisdom Luik, alleen voor de tegenwoordig zijnden bestemd. Doch ook zij die bepaald ziek of minuti (adergelaten) waren en zij die werkzaam waren voor de kerk, hadden daarop recht evenals de aanwezigen. Steeds moesten in het koor vier kanunniken aanwezig zijn, hetzij persoonlijk, hetzij vervangen door een in de muziek bedreven clericus. Bij hen sloten zich aan de plebaan (= pastoor) en de tot de kerk behorende kapelanen. Bij het overlijden van een kapittelkanunnik bleef zijn prebende twee jaar vrij; de inkomsten van het eerste jaar dienden om schulden te betalen en een jaargetijde te stichten, of om het uitvoeren van testamentaire beschikkingen van de overleden kanunnik; de inkomsten van het tweede jaar vervielen aan de kerk (fabriek). — Vóór 1356 moest een nieuwe kapittelkanunnik bij zijn intrede een maal geven. Op 2 maart 1356, bij het invoeren van nieuwe statuten, werd die verplichting, als te duur zijnde, in volgende zin gewijzigd: de nieuw aangestelde hoefde alleen te betalen: drie florijnen « pro cappa », twee florijnen van goed goud en juist gewicht aan de aanwezig zijnde kanunniken, en aan de koster een bovenkleed « cum caputio ». *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXIII, 1886, nr. 22, blz. 190-198; nrs. 30-42, blz. 209-242. — M. WILLEMSSEN, *De Stiftskerk...*, blz. 21-24. — Zie dl. 1, hfst. 1, blz. 272-275.

³⁾ Cfr L. MILIS, *L'Ordre... d'Arrouaise*, I. blz. 89-90, 97-101. — *Supra*, dl. 1, blz. 275-276. — *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXIII, 1886, nrs. 44-46, blz. 243-248; nrs. 49-53, blz. 252-278. — M. WILLEMSSEN, *De Stiftskerk...*, blz. 22-29.

verdere stoffelijke steun van de inwoners van Odiliënberg, was Jan van Abroek bij machte te zorgen voor het restaureren van de Sint-Petruskerk en voor het oprichten van een daarbij aansluitend klooster voor de kanunniken ⁴⁾. De georiënteerde romaanse kerk werd in dezelfde stijl herbouwd. Ze had, evenals nu nog, — gemeten van de binnenzijde —, vanaf de absis tot aan de westelijke muur, een lengte van meer dan 32 m. De delen van het driebeukige kerkschip, 17 m lang, zijn gescheiden door twee rijen vierkante pijlers rustend op de oude fundamenteën van het middenschip dat ruim 7 m breed is; de zijschepen hebben een breedte van 3 1/4 m. Het dwarschip is 6 3/4 m breed; het octogonaal koor heeft een lengte of diepte van 8.5 m bij een breedte van 5.5 m. Aan de noordzijde van het koor sluit een toren aan bij het noordelijk zijkoor. De zuidermuur van dat zijkoor was een scheidsmuur van een rechthoekig gebouw dat 9 m lang en 4.5 m breed was; het zijkoor lag stellig helemaal binnen de omtrek van dat gebouw ⁵⁾.

De restauratie begon met het heropbouwen der muren, het herstellen van het dak en het aanbrengen van ingangsdeuren in de noord- en zuidmuur van de zijbeuken. Verder restaureerde men het overwelfde middenkoor, dat in de linkerzijmuur een ingebouwde Theoteek bevatte, waar het Heilig Sacrament werd bewaard, ook de HH. Oliën. In de rechterzijmuur was een piscine aangebracht ⁶⁾. De kruising van het dwarschip, dat twee treden lager lag dan het koor en iets hoger dan het kerkschip, vormde het presbyterium. Het was door vier pijlerbogen omschreven en had, zoals het overige van de kerk, een houten zoldering. De drie beuken tellen vijf panden, gescheiden door de vierkante pijlers. Het middenschip is hoger dan de zijbeuken en wordt verlicht door vijf hoge ramen geplaatst aan weerszijden. Vijf kleinere rondbogige ramen in ieder der zijbeuken, en dito ramen in koor en dwarsbeuk, verlichten mede de kerkruimte. Behalve de vastgemetselde stenen doopvont in romaanse stijl ⁷⁾, het altaar en twee reliëfs die

⁴⁾ *Ibid.*, blz. 22-30. — *Supra*, dl. I, blz. 272, 275, 278, 280.

⁵⁾ M. WILLEMSSEN, *De Stijtskerk...*, blz. 4-6. — *Supra*, dl. I, blz. 273, 278-279. — P. GLAZEMA, *a.w.*, in: BKNOB, 6de serie, V, 1952, blz. 71-74.

⁶⁾ *Ibid.* Deze H.-Sacramentsbewaarpplaats is van vóór 1363. J. COENEN, *De drie munsters der Maasgouw*, 3de deel, overdruk, blz. 151.

⁷⁾ De romaanse doopvont dateert uit de 11de of uit de 12de eeuw. Op de kuip zijn vier koppen gebeiteld. Er schijnen vroeger vier zuiltjes gestaan te hebben rond de middenzuil waarop de kuip berust (J. COENEN, *a.w.*, blz. 152.). Zie plaat 6. De plint van het voetstuk werd vernieuwd in 1964 daar de oude plint door de kracht van de explosies (in 1945) zodanig was gebarsten dat herstel niet mogelijk bleek. Een van de vier zuiltjes

de apostelen Sint Jan en Sint Jacobus voorstellen ⁸⁾ en dateren uit de 11de of 12de eeuw, werd heel het meubilair van de Sint-Petruskerk in 1361 meegevoerd naar Roermond ⁹⁾.

Na vijftien jaar inspannende arbeid gepresteerd door de kanunniken en hulpvaardige burgers, en dank ook de steun van milde gevers, was de kloosterkerk nagenoeg terug opgebouwd en beschikten de kanunniken over altaarbenodigdheden en kerkgewaden die onmisbaar waren. De inventaris van 1481 vernoemt als zodanig: drie zilveren kelken, twee grote en twee kleine cibories, kerkgewaden, kandelaars, missalen, een graduiaal. Tot zover voor de kerkdienst. Voor het koorgebed: antifonaria, breviërs en psalteria ¹⁰⁾. — In de noordertoren van de kerk hingen zelfs drie klokken: twee grotere voor het aankondigen van goddelijke diensten voor de parochianen zowel als voor de kloosterlingen, en een kleinere klok voor het inluiden van de koorgetijden ¹¹⁾.

Vanaf 1482 tot in 1485 bedienden de Heilig-Grafkanunniken de parochie, althans nog gedeeltelijk, in de Mariakapel. Eerst in 1485 werd de toen volledig gerestaureerde kerk ingewijd en de H. Petrus opnieuw als haar patroon aangesteld. Het kerkwijdingsfeest werd sindsdien elk jaar op zondag Laetare gevierd ¹²⁾. Volgens J. Coenen werd het koorgebed gebeden in het voorkeor of presbyterium, dat

van ca. 1200, van het oude bekken, staat heden ingemetseld aan de zuidkant van het koor — M. WILLEMSSEN, *De Stiftskerk...*, blz. 6-7.

⁸⁾ *Ibid.* — De beelden van die apostelen stellen voor: het eerste Sint Jan die met de rechtermiddelvinger wijst op een banderol die hij in de linkerhand houdt, en waarop men de tekst uit zijn Eerste Brief (IV, 7) leest: « Diligamus invicem quia karitas ex Deo est »; het tweede Sint Jacobus, die voor de borst een geopend boek houdt, waarin de woorden uit zijn brief (IV, 4): « Amicus seculi huius inimicus Dei constituitur » duidelijk leesbaar zijn. Deze reliëfs (zie *plaat 6*: Dubbelbeelden, Rijksmuseum Amsterdam) uit kolenzandsteen vervaardigd, zijn afkomstig van het zuidportaal van de kerk, portaal dat uitgaaf op het klooster, anders aangeduid: ingang van de kloosterpandhof. Volgens L. VON FISENNE, hebben ze oorspronkelijk gediend als stoffering van een of ander altaar. (J. COENEN, *a.w.*, blz. 165): In Odiliënberg bezit men heden nog een afgietsel van beide beelden; het wordt bewaard in de Mariakapel.

⁹⁾ L. VON FISENNE, *Die Kunstdenkmäler des Mittelalters, (L'art monumental au Moyen-Âge), Die Stiftskirche zu St. Odiliënberg bei Roermond*, II^{de} serie, afl. VI, Aken, 1881, blz. 5-21. — *Supra*, dl. I, blz. 275. — P. GLAZEMA e.a., *Sint-Odiliënberg*, Roermond [1966], blz. 31-32, 42.

¹⁰⁾ *Supra*, dl. I, Bijlage 1, blz. 317, r. 6-17.

¹¹⁾ *Ibid.*, blz. 317, r. 15-16. Daar de klokken in 1361 meegevoerd werden naar Roermond, waren de vervangklokken nieuw en waarschijnlijk ter plaatse gegoten (binnen het latere zuiderzijkoor). *Supra*, dl. I, blz. 271: plattegrond — *Supra*, dl. I, blz. 311, 314.

¹²⁾ *Supra*, dl. I, blz. 285. — *Codex. dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXVI, 1889, nr. 69, blz. 193-194.

heel de viering of kruis van de dwarsbeuk innam ¹³). Indien zijn mening strookt met de werkelijkheid, dan sloot het koorgestoelte de noord- en zuidzijde van de viering af van de andere delen van het transept. De oostzijde van het koor was open naar het hoofdaltaar toe, de westzijde was gescheiden van het middenschip door een altaar en een afsluiting ¹⁴).

In 1630 was de Sint-Petruskerk zo gehavend dat het ingezamelde geld slechts volstond om de oude Mariakapel, daterend uit de 13de eeuw?, te herstellen en die, zoals geschied was ca. 1300, te gebruiken als parochiekerk. In de Sint-Petruskerk werd alleen de doopvont gebruikt en de kleine klok geluid, die alle kerkelijke diensten aankondigde ¹⁵).

Het domus capitularis of kapittelhuis was voorzeker gelegen op de plaats waar vóór 1361 ook de vergaderplaats: «locus capitularis ecclesiae» was van het seculier kanunnikenkapittel, plaats die paalde aan de kerkruimte ¹⁶).

De kloostergebouwen waren waarschijnlijk hoefijzervormig gerangschikt ten zuiden van de kerk. Bij het restaureren van de kerk in het laatste kwart der 19de eeuw en het dan bouwen van een pastorie, werden resten of stukken fundamenteen ervan teruggevonden ¹⁷). In

¹³) J. COENEN, *a.w.*, blz. 13. — Het grondplan van de vier pijlerbogen vormde een rechthoek. De pijlerboog aan de voet van het middenschip was ruim 7 m breed; de noorder- en zuiderpijlerbogen waren 6 3/4 m breed en die aan het middenkoor of oosterpijlerboog was 5 1/2 m breed.

¹⁴) J. COENEN, *a.w.*, blz. 147, 152-153, 160-167. In dit koorgestoelte zongen de Heilig-Grafkanunniken anderhalve eeuw het goddelijk Officie. *Supra*, dl. II, hfst. II, blz. 739. Tussen 1630 en 1639 brak de koorboog; herstellingen bleven uit. Altaren moeten er dan vier zijn geweest, want Bollandus schreef in 1650 over de ruïne van vier altaren in de Sint-Pieterskerk, en over de plaats waar de beelden gestaan hadden. L. von FISENNE, *a.w.*, blz. 8-14, 17.

¹⁵) *Supra*, dl. I, blz. 272-274, 285-314; dl. II, blz. 752. — M. WILLEMSSEN, *De Stiftskerk...*, blz. 30-32. P. GLAZEMA, *a.w.*, in BKNOB, 6de serie, 3, 1952, kol. 69-73. — J. COENEN, *a.w.*, blz. 144, 147.

¹⁶) Het domus capitularis van de Heilig-Grafkanunniken was voorzeker het geres- taureerde «locus capitularis» van 1356 (*Supra*, blz. 271, en Bijlage I, blz. 318; — *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXIII, 1886, nr. 22, blz. 198), of de kapittelzaal van vóór 1361 (M. WILLEMSSEN, *De Stiftskerk...*, blz. 22-23). Deze maakte waarschijnlijk deel uit van het «kanunnikenhuis» aangeduid op de plattegrond (*kaart 1*, blz. 271) palend aan de noordelijke kruisbeuk. Indien niet daar, dan mogelijk in de westbouw (twee westelijkste panden) van de middenbeuk.

¹⁷) De gevonden resten toonden aan dat het kloostergebouw oostelijk niet verder kwam dan de oostmuur van het zuidertransept, en westelijk tot de westmuur van de

1481 was het klooster helemaal opgebouwd. De zuidervleugel bevatte verschillende woonvertrekken, o.a. een verwarmde zitkamer, de refter, de keuken met aanhorigheden. In de oostervleugel was alleszins de bibliotheek ondergebracht langs de kant die belendde aan het zuidertransept van de kerk ¹⁸). Tegenover die vleugel was een westervleugel gebouwd, waarvan de zijmuur ook aansloot tegen een deel van de zuidermuur der kerk. Heel het middendeel van die muur vormde de vierde zijde van het kloosterpandhof. Vanuit dat pandhof gaf een grote deur rechtstreeks toegang tot de rechterzijbeuk van de kerk. De posten van die deuren waren geflankeerd met reliëfbeelden (— 1.30 m hoog en ca. 30 cm breed —) van de apostelen Sint Jan en Sint Jacobus. Het kloostergebouw bevatte verder: een dormitorium met twaalf cellen voor kanunniken en lekebroeders, een gastenkwartier voor kloosterlingen-gasten of clerici, met daartegenover vier slaapkamers. Dicht bij de ingangspoort was er een ontvangstkamer voor leken-gasten, en was al het nodige voorhanden voor eetgelegenheid en logies voor vijf personen ¹⁹). Afgescheiden van het kanunnikenklooster, waarschijnlijk aan de noordkant van de kerk, lag het gastenkwartier voor vrouwen. Het was ingericht voor het verblijf van drie personen, in het vroegere kanunnikenhuis ²⁰).

Welvarend op stoffelijk gebied is de priorij wel nooit geweest.

kerk. M. WILLEMSSEN, *De Stiftskerk...*, blz. 30, tekst en vn. 1. — *Supra*, dl I, blz. 271-273, 282, 318.

De recente opgravingen aan de zuidzijde van de kerk wijzen op dezelfde ligging van het kloostergebouw.

De volgende Heilig-Grafkloosters uit die tijd: de proosdij Denkendorf, de Sint-Annakerk in Barcelona, de priorij te Calatayud, het vrouwenklooster te Zaragoza; en ook de ietwat later opgerichte vrouwenkloosters te Maastricht (Bondefanten), te Luik: Ste Agathe, te Visé, zijn alle om een pandhof gebouwd. Zr. M. HERESWITHA, *De Vrouwenkloosters...*, passim. — H. WERNER, *Kloster Denkendorf, ein Gang durch seine Geschichte*, [1954], blz. 59. Bildanhang, Abb. 1-17. — A. METTLER, *Die Stiftskirche in Denkendorf und ihre Bauzeiten*, in: *Württembergische Vierteljahrshäfte für Landesgeschichte*, Stuttgart, neue Folge, XXXVI, 1930, blz. 9-51. — Zb. PECKOWSKI, *Miechów*, Krakow, 1967, 511 blz., speciaal blz. 242-243, 279-286.

¹⁸) *Supra*, dl I, blz. 271-272, 318.

¹⁹) *Supra*, dl. I, blz. 272, 282, en Bijlage 1, blz. 318. — *Supra*, blz. 733. — J. COENEN, *a.w.*, blz. 160-161; 163-164.

²⁰) Het gastenkwartier voor vrouwen lag doorgaans helemaal afgezonderd van een mannenklooster. In Odiliënberg, volgens de gekende plattegrondtekening, voorzeker in een deel van het vroegere kanunnikenhuis... (Cfr *Supra*, dl. I, blz. 271-272, 282, 286-287, Bijlage 1, blz. 319, r. 1-4.

Voor het onderhoud van het kerkgebouw, de meubilering ervan en de benodigheden voor de eredienst, waren de inkomsten als volgt : een bedrag van 1 1/2 malder 1 kop rogge, 1 vat raapzaad, 1 gulden 12 stuiver en 1 goudgulden. De jaarlijkse tienden van het gehucht Lerop te Odiliënberg moesten volstaan voor het onderhoud van het dak van het kerkship, het gangbaar houden van de grote klok en het bijtijds vernieuwen van de kerkbenodigdheden. Betreffende dat laatste was er bepaald : vernieuwing van een kazuifel om de zeven jaar, vernieuwing van missaal, ornamenten, altaarbenodigheden als kelk, ampullen, enz. om de dertig jaar. De koster stond in voor het bedrag der uitgaven voor brood en wijn; de pastoor voor het onderhoud van het koordak en voor dat der glasramen gedeeltelijk; de andere helft van die onkosten kwam ten laste van de kerkfabriek ²¹⁾.

De inkomsten van het klooster bestonden enkel uit de opbrengst van de grondeigendom van het klooster, die uiterst miniem was. Vóór 1478 omvatte de eigendom der Sepulcrijnen :

- a) de kerkberg met het daarbij aansluitende erf van circa 60 bunder. Zonder mislukken van de oogst rendeerde dat goed 60 daalder;
- b) het hof van Raethem, dat 60 daalder opbracht, maar belast was met 4 1/2 malder rogge, 2 malder haver en 5 volwaardige goudstukken;
- c) het erf te Odiliënberg, aangekocht voor 600 Rijnse gulden aan Willem Reynders ²²⁾.

In 1478 bedroeg de opbrengst van die kloostergoederen theoretisch 60 florijnen, maar feitelijk slechts 25 florijnen. Voor huisvesting en onderhoud van een communiteit van minstens twaalf leden was dat totale inkomen van ca. 60 gulden werkelijk niet toereikend.

Ingevolge die toestand kende paus Sixtus IV, op 10 november 1481 de vicaria perpetua van de parochiekerk te Sint-Odiliënberg toe aan de Sepulcrijnen. Daardoor ontving de priorij een bijgevoegd jaarlijks inkomen van 55 Rijngulden of ca. 30 «libros Turonensum par-

²¹⁾ De stuiver was in de 15de eeuw het grootste zilverstuk dat in omloop was. Roermondse malder = 167,7 liter. Gecollationeerde opgave (op 15 nov. 1566) van kerk, broederschaps- en armenrenten der parochie Odiliënberg. Zie *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, nr. 87, blz. 231-235.

²²⁾ In de eigendom afgebakend op 6 april 1476, (afbakening gemaakt in overeenkomst tussen de kanunniken en de gemeente) lag « dat undert ende Kukarts beemden ». *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXIII, 1886, nr. 28-29, blz. 206-208; XXVI, 1889, nrs. 58, 60-61, 64, blz. 172-177, 181-183; nr. 88, blz. 236. — RALM, III, 2419, *Schepenbank Odiliënberg, Cartularium van het klooster van het H. Graf*, nr. 6-8, 12, 15. — *Supra*, dl. I, blz. 280-282, 307-308, 311-315.

vorum». Daardoor steeg het jaarlijks bruto-inkomen tot ca. 115 gulden ²³). Het Heilige-Geestkapittel keurde deze schikking goed op 11 mei 1482, doch dit onder voorwaarde dat de priorij haar rechten niet zou vervreemden ²⁴); dat zij na het overlijden van pastoor Jan Boelen, jaarlijks aan het kapittel, op Sint-Andries (30 nov.), vier paria Koorn zou leveren ²⁵); aan het bestuur van het bisdom Luik jaarlijks een oude scutum zou betalen ²⁶) en aan de inwoners van Karken bij Heinsberg, op Sint-Servaasfeest jaarlijks een vat bier zou schenken, en niets zou afnemen van het bezit van het kapittel in de gemeente Odiliënber ²⁷). Deze voorwaarden werden door Jan van Abroek, de prior, en door de twee kanunniken: Jan Jongenman en Hendrik Middelburg goedgekeurd namens het hele convent.

Van 1483 tot 1525 groeide het bezit en daardoor het inkomen van de priorij aan met min of meer belaste eigendommen en erfrenten: — op 12 maart 1483 koopt het klooster met volle erfrecht zeven malder (1173,9 l.) rogge op « Kouwenguët » en ca. zes of zeven bunder heideland gelegen te Odiliënberg, aan Wylres eleff (erff?) ²⁸); — op 3 oktober 1488 verwerft het klooster de helft van het Hof: In gen Ouwen: een vierde door schenking van Willem van Vlodrop, heer te Leuth en zijn echtgenote Alfrida van Herff (ter intentie van de vergroting van de goddelijke dienst en van de zielerust van hun naaste

²³) *Codex dipl. Berg.*, in PSHAL, nr. 67, blz. 186-189. *Supra*, dl. I, blz. 285 en Bijlage I, blz. 319, r. 4-6. een librum Turonensis is voorzeker = één Tourse groot, zijnde een Franse munt van 12 penningen Tournois. De Franse originelen met talrijke navolgingen maakte tot midden van de 14de eeuw het voornaamste zilvergeld uit in de Nederlanden; in de oostelijke randgebieden nog een halve eeuw langer.

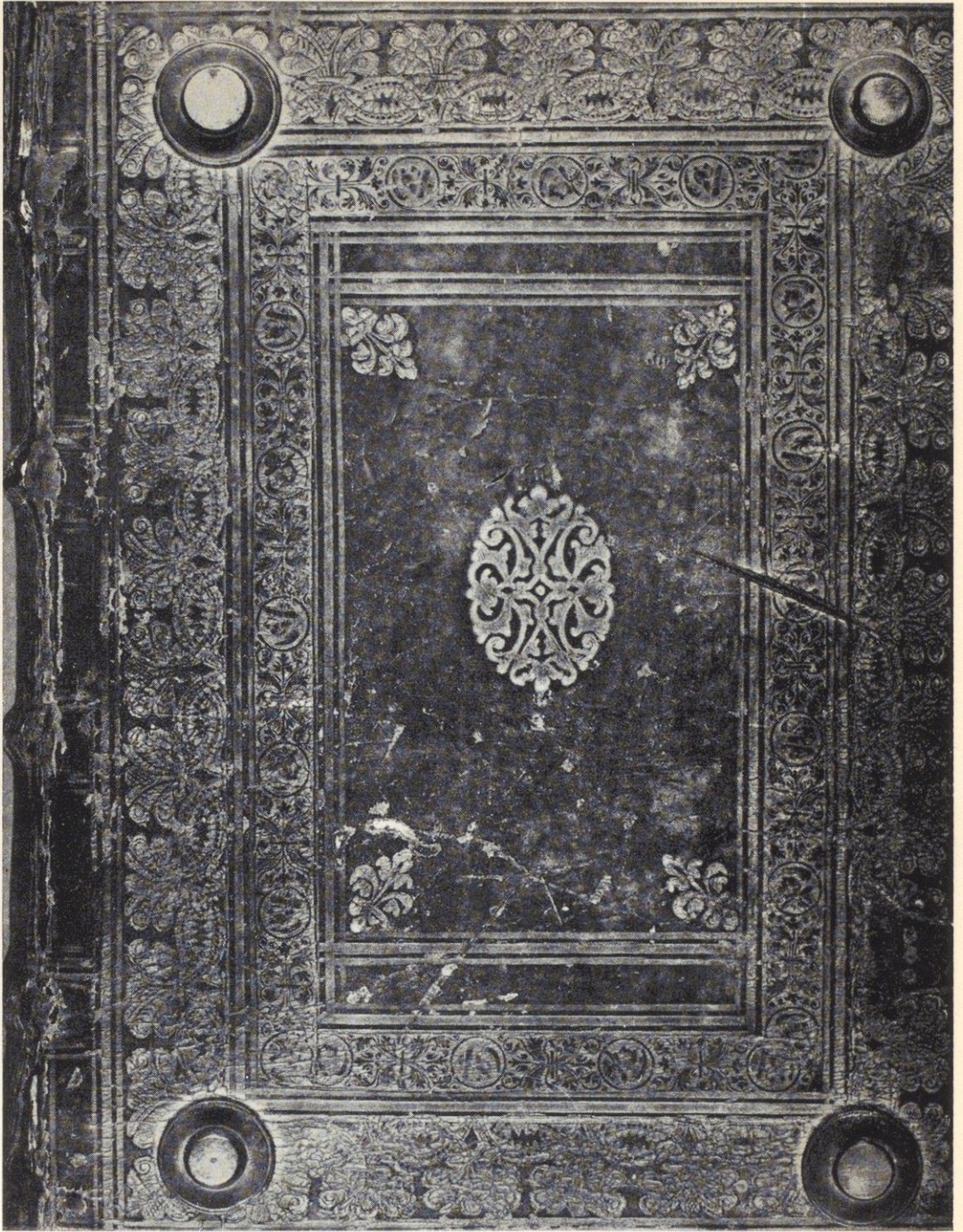
²⁴) *Codex. dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXVI, 1889, nr. 68, blz. 189-192; nr. 88, blz. 235-237.

²⁵) In (RALM, *Kapittel van de H. Geest*, nr. 193, 1600) het: « Register und Leggerboeck der renthen, pachten, landerijen, hoeven, zijnsen und ander incomsten so dat Eerw. capittel der Cathedrael kercken des heyligen Gheest binnen Ruremundt » (in commende heeft ex antiquo corpore prebendarum et incorporationibus tam antiquis quam novis similiter ex eiusdem ecclesie presentis) staat op fol. (15^r) Erfkoren pecht kloster te Odiliënberge: Pastoor in Bergh solvet annuatim capitulo nostro quatuor paria bladorum. Sic inventur... » quatuor paribus bladorum 1475 usque ad presens... » — « dat clooster tho bergen gilt jaerlicx den capittel 4 paer coorens ». Paria = Paribus?

²⁶) scutum = Burg. halve gouden nobel.

²⁷) *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXIII, 1886, nr. 47, blz. 248-251. — RALM *Kapittel van de H. Geest*, nr. 193, 1600, Register und Leggerboek, fol. 2.

²⁸) *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXIII, 1886, nr. 27, blz. 204-206; XXVI, 1889, nr. 62-63, blz. 178-179: « Kouwenhoef, Kouwenguët ». — RALM, III, 2419, *Schepenbank Odiliënberg, Cartularium H. Graf*, nr. 13, 14, 16. — *Supra*, blz. 755, vn. 22.

AHGO

Band, in bruin leder, van het antifonarium (hs. ca. 1500) van de Sepulcrijnen te Sint-Odiliënberg

In die sancto
pasche Ad
matutinas
Inuitatorum

alleluya

Durereit dominus uere ve
nite adoremus alle lu ya

hymnus ne
dicatur sed
statim an
cipiatur

¶ Venite **E**go sum qui sum et consiliū me
um non est cum impijs sed in lege domini voluntas
mea est alle lupa p̄stris virā **P**ostulavi patrem
meū alleluya dedit michi gentes alleluya in heredi
tatem alleluya. p̄seruare frenū. **E**go dormiui et

verwanten), het andere vierde door aankoop van Willem van Vlodrop, erfvoogd van Roermond, en Cecilia van Hamel, voor de som van 200 Rijnse gulden ²⁹⁾;

— Op 18 november 1492 gebeurt de aankoop van het Gruytershof of Beekershof, te Melik. Dat Hof brengt 60 daalder op, doch ervoor moeten aan de burgers van Roermond jaarlijks 16 malder rogge worden geleverd ³⁰⁾;

— op 13 april 1515 schenken Egbert, Sybrecht en Oth van Houtmoelen één morgen beemd (0,318 Ha), gelegen in Odiliënberg en palende aan de Roer en aan het Kurfelt, en het Ondert, beide beemden van de priorij ³¹⁾;

— op 15 februari 1520 bekomt het klooster een rente van 10 malder (1677 l.) of 9 overl. Rijnse gulden op de hof Keyrentzen, gelegen op Annadaal onder Echt. Het is een schenking van Ridder en Vrouw Elisabeth van Vlodrop ³²⁾;

— op 17 september 1520 verwerft het klooster wegens door Derick Pollart onbetaalde renten, een beemd geheten « Ghreyt Heynen bentjen », gelegen te Odiliënberg naast « Weyn Dyllen bentjen » langs ene zijde; grenzend ook aan de beemden van het Sepulcrijnenklooster langs twee zijden en ter vierder zijde aan de « gemeyne straet » ³³⁾;

— op 1 mei 1525 bekomt het klooster voor een reeds gegeven bescheiden som gelds, van Egbert der bode, vier morgen land (1,273 1/3 Ha)

²⁹⁾ In gen Ouwen. *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXVI, 1889, nr. 75-76, blz. 205-209. — *Register op de leenaktenboeken van het vorstendom Gelre en graafschap Zutphen, Overkwartier*, bewerkt door J.J.S. BARON SLOET en Dr. J.S. VAN VEEN, Arnhem, 1904, nr. 92, blz. 72. Hof In Gen Ouwen : Reinalda van Boxmeer, W^{we} Schelarts van Obbendorp : 1/2; de andere helft : « ant Convent van St.-Petresberg ordens des Heyligen Graffs » annis 1478 et 1488 ». — *Supra*, dl. I, blz. 287, tekst vóór en vn. 16; blz. 312, tekst vóór en vn. 19.

³⁰⁾ 14 september 1491, rente van 4 goudgulden voor jaargetijde gesticht door Sander van Eyll, voor Johanna van Kessel, Margaretha van Havert en Agnes van Scobbendorp, zijn huisvrouwen en voor hemzelf. *Bijdragen tot de geschiedenis der graven van Kessel*, in : *De Maasgouw*, XIX, 1897, blz. 40, kol. 2. — Gruyters- of Beckershof, *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXVI, 1889, nr. 77, blz. 209-211. — *Supra*, dl. I, blz. 308.

³¹⁾ *Codex dipl. Berg.*, in : *Ibid.*, nr. 81, blz. 220-221. — *Supra*, dl. I, blz. 282; dl. II, blz. 755, tekst vóór en vn. 22. — RALM, III, 2419, *Schepenbank Odiliënberg, Cartularium Klooster Heilig-Graf*, nr. 9.

³²⁾ A.F. VAN BEURDEN, *Charters en Perkamenten*, in : *Limburgs Jaarboek*, XII, 1906, blz. 83-89.

³³⁾ *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXVI, 1889, nr. 82, blz. 221-222. — RALM, III, 2419, *Schepenbank Odiliënberg, Cartularium*, nr. 11.

geheten : Egberts land, palende langs ene zijde aan eigendom van Hueb van de Kraken, langs de andere zijden aan gronden van de priorij ³⁴⁾.

Die aangroei van grondbezit werd verwezenlijkt niet alleen door schenkingen dus, maar ook door de arbeid van de communiteit en mogelijk mede door de inbreng van intredende leden ³⁵⁾. Toch bleef de totale eigendom, zijnde dus een leengoed van 400 daalder, een paar hoeven enz., werkelijk miniem vergeleken met het grondbezit van abdijen als Tongerlo (meer dan 6700 Ha, zonder de oppervlakte van cijnsgoederen en leengoederen), Affligem (8262 Ha) en de Sint-Pietersabdij te Gent (4200 Ha).

Begrijpelijk bleef de priorij last hebben om rond te komen. Dit verklaart dan ook, dat wanneer op 12 maart 1561 Meus Luyten een morgen land schenkt aan prior Rich. a Cruce, ten behoeve van het Heilig-Grafklooster ter aflossing van een jaarlijkse pacht van 2 malder rogge, de provinciaal-prior dat goed verkoopt aan de Kruisheren te Roermond, zij het dan met het recht het binnen het halfjaar met zestig zilveren daalder terug te kopen ³⁶⁾.

In 1561 bepaalde paus Pius IV ook de dotatie van de bisschop van Roermond. Daaronder vielen de tienden van de proost van het H.-Geestkapittel van Roermond op het goed te Lerop onder Odiliëberg. De verplichtingen van de proost, in verband met het onderhoud van de kerk, gingen hierdoor over op de bisschop. Doch het was maar jaren naderhand dat de bisschop om de zeven jaar daarvoor vijftien pattacons kon besteden ³⁷⁾. In 1566 beliep het bedrag, buiten de reeds aangehaalde renten en inkomsten voor het onderhoud van de kerk ³⁸⁾

³⁴⁾ *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXVI, 1889, nr. 84, blz. 226-227. — RALM, III, 2419, *Schepenbank Odiliëberg, Cartularium*, nr. 10 en los stuk van 1 mei 1525.

³⁵⁾ Indien de nieuwe leden bij hun intrede iets meebrachten, tot hiertoe is daarover niets gevonden nochtans. Zeker is dat zij na hun professie niets meer in persoonlijke eigendom hadden. — *Supra*, dl. I, blz. 306, vn. 5; dl. II, blz. 736, vn. 30.

³⁶⁾ J. COLPAERT, *Avelgem vóór 1500*, blz. 97, vn. 41. — *Brief van M. Koyen*, archivaris van de Norbertijnerabdij Tongerlo, van 19 april 1971 : De eigendommen in hoeven, landen, bos, heide, vijvers, weiden, beemden, molens, beslaan meer dan 6700 ha. De oppervlakte van de cijnsgoederen en leengoederen heb ik niet kunnen nagaan. — *Codex dipl. Berg.*, in PSHAL, XXVI, 2889, nr. 85, blz. 227. — RALM, *Overdrachten Roermond 1548-1591*, nr. 994, fol. 157.

³⁷⁾ *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXVI, 1898, nr. 86, blz. 228-230.

³⁸⁾ *Supra*, blz. 750-751, 755.

aan die post besteed, de armenrenten niet meegerekend ³⁹⁾: 3 1/2 malder 2 vat rogge, tien lopende stuiver renten O.L. Vrouw, en voor smout, was en wijn van de kerk: een pond was en zes kwart olie ⁴⁰⁾.

In 1571 zond prior Richardus a Cruce, tevens pastoor van de kerk, naar W. Lindanus, bisschop van Roermond, de officiële lijst van de inkomsten van kerk en klooster, met de daaraan verbonden lasten. Daarin leest men betreffende de kerk: « Het gewijde altaar is zonder dotatie; de armenrenten werden uitgedeeld. Verder heeft de kerk heden: vijftien à zestien paria koren, 4 1/2 malder rogge, buiten hetgeen bij de inlijving van de pastorie in 1482 werd vastgesteld ⁴¹⁾.

De inkomsten van het klooster bestonden alsdan uit de opbrengst van de volgende goederen: de helft van het Hof In gen Ouwen, de hoeve palend aan het klooster, de twee hoeven te Melik en de landerijen in Echt, Posterholt en Stevensweerd. De totale opbrengst bedroeg 236 daalder en 14 malder rogge. Maar de lasten op al deze goederen te betalen aan het kathedraal kapittel te Roermond, aan het Leenhof aldaar, en aan de hertog van Gulik, beliepen totaal genomen: — in natura: 52 malder 1 3/4 vat rogge, 6 malder haver, 6 paria koren, 16 kapuinen; daarbij, — in geld of specie: 8 volwaardige goudstukken, 8 goudgulden, 36 brabantse florijnen, 7 zilverstukken, 27 stuivers ⁴²⁾.

Tot mei 1581 bleven de kloostergoederen ongewijzigd ⁴³⁾. Maar van dan af begint het verpanden van die goederen. Op 26 mei van dat jaar bekomt provinciaal Jan van Mombeek van Evert van Schwanenberg uit Roermond 100 daalder om zijn losprijs te kunnen betalen. Dit tegen een jaarlijkse rente van 3 malder (503, 1 l.) 2 vat rogge en tegen, als pand, met recht van terugkoop: de twee hoeven te Melik,

³⁹⁾ Armenrenten: 4 vat rogge = 10 kronen (zonnekroon: gouden munt van Frankrijk) en 5 Hoorngulden (Jan van Horn 1482-1505). 5 mei 1587. « affgelacht heutsomme und pension mit vyfftygh brabantz gulden » *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXVI, 1889, nr. 87, blz. 232-233.

⁴⁰⁾ *Codex dipl. Berg.*, in: *Ibid.*, nr. 87, blz. 233-234.

⁴¹⁾ *Ibid.*, nr. 87-88, blz. 233-236. — *Supra*, blz. 755, tekst en vn. 21.

⁴²⁾ 1 malder = 6 vaten; 6 vaten = 24 koppen; 24 koppen = 96 kannen. — *Codex dipl. Berg.*, in PSHAL, XXVI, 1889, nr. 88, blz. 235-237. — RALM, *Kapittel H. Geest*, nr. 193, 1600 Register und Leggerboek, passim. — RALM, *Nassause Domeinen*, nr. 97, *Tinsregister van Neystadt, Lin, Montfort, Besel en Belfen, Bracht, Bergh, Posterholt, Vlodrop ende Hombergen gemaect bij de rentmeester Peeter Huyst saliger anno 1561*, fol. 140, 142, 145, 148.

⁴³⁾ *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, 1889, nr. 89, blz. 238-239. Daar de hoeven van Melik nog niet in pand zijn gegeven, — wat gebeurde op 26 mei 1581 —, moet deze opgave dateren ten laatste van nov. of dec. 1580, of van begin 1581.

zijnde het Beekerhof en het Hof Raethem ⁴⁴⁾. Om de schulden te delgen gemaakt door Rich. a Cruce, de vorige prior, verkoopt van Mombeek op dezelfde dag aan een zekere Jan Zuys, 1/2 morgen land gelegen te Odiliënberg op de Pass. Dit alles met instemming « van de toekomstende priors en kloosterlingen van Odiliënberg » ⁴⁵⁾.

— Op 16 maart 1583 verkoopt Jan van Mombeek de Beekerhoeve in Melik aan het gasthuis van Roermond ⁴⁶⁾. Reeds in 1582 gaf hij de helft van het cijnsgoed In gen Ouwen in eeuwige erfpacht aan Wynandt vande Pol, voor een jaarlijkse rente van 5 malder rogge, 5 malder boekweit en tegen enige andere te vervullen voorwaarden. Enkele jaren later ($\pm$ 1586) laat hij die rente door Wynandt vande Pol afkopen voor 300 daalders ⁴⁷⁾.

— Op 25 april 1592 verkoopt prior Jac. Heydermans (1590-1614), met consent van Jan van Mombeek, de provinciaal, het Hof Raethem in Melik, aan Jan Warlo van Roermond, voor 1850 Roermondse gulden ⁴⁸⁾.

De laatste teruggevonden lijst van inkomsten en uitgaven der priorij dateert van na 25 april 1592, datum van verkoop van dat

⁴⁴⁾ *Ibid.*, nr. 91, blz. 241-244.

⁴⁵⁾ *Ibid.*, nr. 92, blz. 244-246. In de akte staat: 245, « wie er auch in crafft desselben, vur sich und seine nachkommende Prioren und conventualen dess vursch. Cloesters zu Odiliënbergh (deren dan jetziger Zeit gein mehr, als er Johan Mombech selbst, in leben ist), verzich und aussganck gethan, zu... ». Of deze laatste zin juist is: dat alle kloosterlingen zouden overleden zijn, is niet aan te nemen. Zeker, hierdoor was de verkoop gedekt, maar wellicht waren de in leven zijnde kloosterlingen ondergedoken elders; dit aangezien de troebele tijden.

⁴⁶⁾ *Codex dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXVI, 1889, nr. 99, blz. 254-256. *Supra*, dl. I, blz. 308-309.

⁴⁷⁾ *Codex dipl. Berg.*, in: *ibid.*, nr. 101, blz. 257. — *Supra*, dl. I, blz. 309, 312, 315, vn. 25. — De erfrente bedroeg jaarlijks 10 daalder, en 5 paer (= rijen) koorn, de helft gerst, de andere helft boucket (= boekweit). Enkele jaren later, ten laatste begin 1590, liet van Mombeek de erfrente door W. van Poll afkopen met 300 daalder. — Zekerheid omtrent het terugkopen van In Gen Ouwen door Petrus Tilman na 1621 is niet in te winnen (= *Supra*, dl. I, blz. 312-313). Zeker is onjuist wat BARON DE CRASSIER (*Dictionnaire historique*, in: PSHAL, LXX, 1934, blz. 118) schreef, nl. dat de verheffing van het hele cijnsgoed In Gen Ouwen gebeurde in 1528 en ook nog in 1699 voor beiden samen, t.t.z. Minderbroeders te Roermond 1/2 en Reguliere Kanunniken van het Heilig-Graf 1/2. (Deze laatste bezaten het goed niet meer in 1640. Cfr. *supra*, dl. I, blz. 312, 315, vn. 25; dl. II, blz. 756-757; blz. 761 tekst vóór en vn. 53.

⁴⁸⁾ Van deze verkoopsom zal de prior, veertien dagen na Sacramentsdag ontvangen 900 gulden, op Lichtmis [1493] driehonderd gulden. De rest (650 gulden) zal blijven staan volgens schikking van beiden. *Codex. dipl. Berg.*, in: PSHAL, XXVI, 1889, nr. 94, blz. 248-249.

goed ⁴⁹⁾. De genoteerde inkomsten, daarop vermeld, bedragen in totaal : 101 florijn en ca. 45 stuivers in specie; in natura : 12 malder rogge, 11 malder 1 vat gerst, 3 vat tarwe, 6 pond peperkoek, een half pond gember, een vierde pond peper, 13 eieren, 300 bussels stro ⁵⁰⁾. Van de tienden van Lerop, die de bisschop betalen moest, werd wellicht niets gestort wegens onvermogen van het bisdom, want in 1604-1605 deed de bisschop zelfs zijn beklag omtrent de financiële nood van zijn bisdom, aan de afgevaardigde van het Overkwartier in Venlo en de commissarissen daarvan in Roermond ⁵¹⁾. Het totaal der uitgaven bedroeg in specie : 93 florijnen, 6 stuivers, en in natura : 6 malder 3 vat rogge, 6 malder haver ⁵²⁾.

Omwille van oorlogstijd, afpersingen van de soldaten, rondzwerven van stropers, verbeterde de toestand weinig of niet in de volgende jaren. Het is eerst in 1621 of 1622 dat prior P. Tilman (1614-1627) de helft van het cijnsgoed In gen Ouwen kon terugbekomen. Dit tegen de som van 300 daalder ⁵³⁾.

Einde 16de, begin 17de eeuw waren herstellingen aan de gebouwen dringend nodig, maar konden bij gebrek aan geldmiddelen niet worden uitgevoerd. Het is dan ook te begrijpen dat de prior van Odiliënberg einde 1614 de stadhouder om subsidie smeekt voor de herstelling van de kerk die geplunderd was, vervallen en deels verbrand en vernield. De toestand van het klooster was al even erbarmelijk. Het is daarom dat de prior in 1623 aan de priorijen La Xhavée en Hoogeruts vraagt bij te dragen om vervreemde goederen te kunnen terugbekomen. Verder dat de bisschop van Roermond in 1630 de gelovigen aanmaant aalmoezen te geven om het restaureren van de kerk van Odiliënberg

⁴⁹⁾ RALM, III, nr. 2419, *Schepenbank Odiliënberg*, Lijst van de inkomsten en bezittingen van het klooster St.-Odiliënberg, 17de eeuw. *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXVI, 1889, nr. 90, blz. 239-240; nr. 94, 248-249.

⁵⁰⁾ *Ibid.*, nr. 90, blz. 239-240. Van de totale inkomsten van de priorij, bedroegen die van de hoeve aan het klooster : jaarlijks 56 1/2 brab. flor., die van de andere pachters 45 flor., en die van de kleine hooitienden van Overen ca. 30 en die van Posteurt (Posterholt ?) 18 stuivers; de rest in natura werd vermeld in de tekst.

⁵¹⁾ *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXVI, 1889, nr. 95-96, blz. 250-251. — *Supra*, dl. I, blz. 310-311, tekst vóór en vn. 16.

⁵²⁾ *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXVI, 1889, nr. 90, blz. 240.

Utgaven hoofdzakelijk aan het kathedraal Kapittel : 20 flor., 6 stuivers, 6 malder rogge en 6 malder haver; aan de scholaster : 8 flor. en 3 vat rogge. Voor de processie van Karken : een vat bier = 4 flor.; voor de belastingen : 61 flor.

⁵³⁾ *Codex dipl. Berg.*, in : *Ibid.*, nr. 101, 257-259. — *Supra*, dl. I, blz. 312, tekst vóór en vn. 19; 315 tekst vóór en vn. 25. ; dl. II, blz. 670, tekst tóór en vn. 47.

mogelijk te maken ⁵⁴). Nochtans zou slechts een deel van de kerk worden heropgebouwd, en dit eerst vele jaren later. Het werd 1686 eer zij opnieuw kon dienst doen als parochiekerk. Op de top van de westergevel van die herbouwde kerk prijkte het patriarchaal Heilig-Grafkruis ⁵⁵).

De kanunnikenpriorij had ondertussen opgehouden te bestaan. In 1639, toen de kanunniken Sint-Odiliënberg voorgoed verlieten, was hun klooster letterlijk onbewoonbaar geworden ⁵⁶).

⁵⁴) *Ibid.* — *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXVI, 1889, nr. 98, blz. 252-253; nr. 100, blz. 256; nrs. 102-103, blz. 259-261; nr. 105, blz. 262-264; nr. 114-115, blz. 279-282. — *Supra*, dl. I, blz. 312-316.

⁵⁵) Voor het heropbouwen van de Sint-Pieterskerk werd in 1679 steun gevraagd aan geestelijkheid en leken door Reg. Cools, bisschop van Roermond (1677-1700). Alleen de middenbeuk met drie panden slechts, de viering, de absis en de noordertoren werden dan heropgebouwd; heel de westbouw van het middenschip en ook de zijbeuken vielen weg. Op 10 mei 1686 werd de Sint-Pieterskerk ingewijd, maar nu gesteld onder het patronaat van de drie streekheiligen : Wiro, Plechelmus en Otgerus. Op zondag 12 mei 1686 werden de relikwieën van die heiligen die sedert 1361 in Roermond werden bewaard, in plechtige processie, voor het grootste deel teruggebracht naar hun oude rustplaats. Bisschop Jac. a Castro had op 5 mei 1637 zijn kostbare oude koorkap in wit damast aan het Sint-Petrusstift gelegateerd, om ze er na de restauratie der kerk te gebruiken. *Codex dipl. Berg.*, in : PSHAL, XXVI, 1889, nr. 106, blz. 264; nr. 116-118, blz. 283-287. — P.A. VAN DEN BAAR, W.A.J. MUNIER, W. PRICK, *a.w.*, in : *Limburg's Verleden*, II, 608-624. — M. WILLEMSSEN, *De Stiftskerk...*, blz. 32-39. — J. COENEN, *a.w.*, blz. 69-78. — *Supra*, dl. I, blz. 271-273.

⁵⁶) Aan de zuidzijde van de kerk, tegen het huidige kanunnikessenklooster aan, zijn onlangs, in 1970, bij het graven van fundamenteën voor een verbindingsbouw, overblijfsels van geraamten gevonden, waarschijnlijk van Heilig-Grafkloosterlingen. Zoals in de meeste Heilig-Grafpriorijen, werden die te Odiliënberg ook in de pandgang of in het pandhof van het klooster begraven wellicht.

Bijlage 3

VERGELIJKING :

Statuta Canoniorum Regularium ordinis SSmi Sepulchri monasterii Sanctae Crucis, Luik, 1742.

Regula S. Augustini (p. 7-17).

Statuten der begifte, oft Laibroeders Ordens des heiligen Graeffs ons Heren, [1638]. RALM, Archief Kl. Hoogeruts. → Hs., 54 fol. : 35 cap., conclusie, index.

INCIPIT LIBER

Cap. I

CONSUEITUDINUM

Sive statutorum Ecclesiae Sacrosancti Dominici Sepulchri Hierosolymitani secundum antiquam consuetudinem institutionum ejusdem Ordinis, prout antiqui Patres dicti Ordinis communi assensu, parique voto bona discretione ordinauerunt, ac nullo contradicente firmiter observare pariter et tenere decreverunt, et apostolica confirmatione sanxerunt : p. 18.

PROLOGUS

Quoniam ex praecepto Regulae jubemur habere cor unum et animam unam in Deo, justum est, ut qui sub una regula, et sub unius voto professionis constringimur, uniformes in observantiis Canonicae Religionis inveniamur, quatenus unitatem, quae interius est in cordibus servanda, demonstret ac repraesentet exterius uniformitas in moribus servata, quod profecto tunc competentius et plenius poterit observari et memoria retineri, si ea quae agenda sunt Scripturae fuerint commendata; si quoque omnibus, qualiter vivendum sit, Scriptura teste innoscat. Haec itaque mutare, augere vel minuere nulli propria voluntate liceat, ne, si minima neglexerimus, paulatim a majoribus deflectamus, ac in proposito deficiamus. Ea propter ut et paci et unitati totius Ordinis provideremus, librum hunc

Die begifte, ende Laibroeders en zullen niet alleenliëk naer haere beroepe, ende t mandement haers oeversten besich ende becommert wesen met doe wereltlycke saecken maer oock met alle nersticheyt die geestelijcke volbrengen.

Naer het morgensgebet, welke op eenen tijt (als dye canoniken haer luydens sullen uyt storten) sal gescieden, sullen sy een halff ure om haere getijden te absolveren hebben, daernaer sullen sy haer tot haere ordinaris oft gecommandeert werck begeven.

Sy sullen haer neerstelyck wachten van allen sonden, ende dye eyghen deuchden naer haere beroepen als dootmoedicheijt, obediëntie, devotie, als oock die presentie Godts Almachtich soecken te hebben.

Dactijff leven van Martha sullen sy beminnen laboereerende dat die canoniken haere officie ten choer beeter muegen fungeeren, vastelyck houdende, ende betrouwende dat sy niet alleenlijck naer haeren arbeyt loen en sullen ontfangen, maer oock alle goede wercken des choers, ende convents deelaftich wesen, ende participeren.

Die uytgesant sullen worden om eenighe wereltlijcke saecken des convents te verrichten, dar dyese den menschen een goet exempel geven.

Nyement en sal sich van sijnen medegeselle in den wech absenteeren.

consuetudinum diligenter conscripsimus, in quo quatuor distinctiones, tam pro legentium utilitate, locis suis annotavimus.

Prima distinctio continet qualiter se habeant conventus de die, qualiter in nocte, qualiter in aestate, qualiter in hyeme, qualiter se habeant novitii, et directi in via, infirmi et minuti.

Secunda distinctio continet de officiis.

Tertia de culpis.

Quarta de annuo colloquio vel Capitulo.

In haec quarta distinctione quaedam quae in generali Capitulo communi consilio pro conservatione Ordinis sunt posita, possunt reperiri. Et si quae pro diversitate emergentium actionum postmodum fuerint ordinata hic competenter poterunt inseri. Unicuique autem harum quatuor distinctionum propria capitula assignavimus, et assignata subscripsimus, ut cum aliquid a lectore queritur sine difficultate reperiatur : p. 18-19.

DISTINCTIO I

Cap. 1 De Matutinis : p. 20-21

Cap. 2 De Prima et Missis post Primam : p. 22-23 (*voor priesters*)

Cap. 3 De privatis confessionibus : p. 23

Cap. 4 De Capitulo : p. 24-26

Cap. 5 Qualiter se Fratres habeant in aestate : p. 26-28

Cap. 6 Qualiter se Fratres habeant in hyeme : p. 28

In groete eere, ende reverentie, sullen sy den Prelaet ende dye canoniken houden. Dye uytgesonden worden om te periginieren, dat sy maecken litteras dimisoriales van den oeversten by haere te hebben.

Sy sullen oock alle neersticheyt doen om deur haere gebeden, ende geestelycke exercitien den Heere Jesum Christum als den waerachtigen Leetsman, ende medegeselle des wechs by haer te hebben.

Den starcken sal hem accomoderen naer den crancken.

Ist das syluydens coemen te pernooteren in eenich huys ons ordens, sullen sy den Prelaet der selviger plaetschen obediencie toenen. Ist dat iemant der reysende in crancheit valt, sal hem den anderen met alle hulpe, ende middelen tot dat hy dye gesontheit sal wederom hebben neerstelyck ex fraterna charitate assisteeren. (fol. 1-3).

Cap. 2 Van dyedaegelike getijden : fol. 3-5

Cap. 3 Officie van onze Lieve Vrouwe : fol. 5-6

Cap. 9 Van dye Bychte : fol. 12

Cap. 10 Van die heilige Communie : fol. 12-13

Cap. 13 Van het Capittel : fol. 16-18

Cap. 24 Van tgene dat hen selfe toestaet : fol. 29

Cap. 25 Van tgene dat men den oeversten behoert te doen : fol. 31

Cap. 26 Hoe men sich halden sal met dye huysgenoeten : fol. 32

- Cap. 7 Quomodo se habeant tempore
lectionis : p. 29-30
- Cap. 8 De refectione : p. 30-31
- Cap. 9 De his qui bibere voluerint extra
mensam : p. 32
- Cap. 10 De collatione : p. 32-33
- Cap. 11 Quomodo se habeant post Com-
pletorium : p. 33-34
- Cap. 12 Quas officinas ingredi liceat
p. 34-35
- Cap. 13 De novitiis probandis : p. 35-36
- Cap. 14 De dirigendis in via : p. 37
- Cap. 15 De infirmis in infirmitorio : p. 38
- Cap. 16 De minutione : p. 39

DISTINCTIO II

- Cap. 1 De prior absente patriarcha :
p. 40-41
- Cap. 2 De priore praesente patriarcha :
p. 41-42
- Cap. 3 De suppriori : p. 42-43
- Cap. 4 De circuitore : p. 43-44
- Cap. 5 De cantore : p. 45-46
- Cap. 6 De hebdomadario : p. 46-47
- Cap. 7 De armario et ejus solatio :
p. 47
- Cap. 8 De sacrista et solatio ejus :
p. 48-49
- Cap. 9 De magistro novitiorum : p. 50
- Cap. 10 De provisore : p. 51
- Cap. 11 De cellario : p. 52-53
- Cap. 12 De vestiario : p. 53-54
- Cap. 13 De servitore infirmorum : p. 54
- Cap. 14 De hospitale fratre : p. 56
- Cap. 15 De portario : p. 56-57
- Cap. 16 De mense lectore : p. 58
- Cap. 17 De communi mandato : p. 59

- Cap. 27 Hoe men sich tegen die seculyeren
sal houden : fol. 33
- Cap. 28 Van die daegelixe exercitien :
fol. 34-37
- Cap. 12 Van dye Silentie : fol. 16
- Cap. 8 Van dye novitien : fol. 11

- Cap. 20 Van den dispensyer : fol. 26
- Cap. 21 Van den reftermeester : fol. 26-27
- Cap. 22 Van den kueckenmeester : fol. 27
- Cap. 23 Van den gastmeester : fol. 28
- Cap. 18 Van den kleyder bewaerder :
fol. 24
- Cap. 16 Van den dyenaer der krancken :
fol. 21-23
- Cap. 19 Van den poertier : fol. 24-25
- Cap. 15 Van die officie des convens : fol. 21

DISTINCTIO III

- Cap. 1 De levioribus culpis : p. 60-61
- Cap. 2 De culpis mediis : p. 61-63
- Cap. 3 De gravi culpa : p. 63-64
- Cap. 4 De graviori culpa : p. 64-65
- Cap. 5 Quid faciendum, si quid de sacramento Dominico, vel Sanguine ceciderit : p. 65-66
- Cap. 6 De graviori culpa : p. 67-68
- Cap. 7 De conspiratoribus : p. 68-69
- Cap. 8 De infamatoribus : p. 69
- Cap. 9 De apostatibus : p. 70-71
- Cap. 10 De gravissima culpa : p. 71

DISTINCTIO IV

- Cap. 1 De annuo colloquio : p. 72-73
- Cap. 2 Ut nemo recipiat aliquem ad Ecclesiam ire volentem : p. 73-74
- Cap. 3 De penuria fratrum spirituali : p. 74
- Cap. 4 De annuis circuitoribus : p. 74-75
- Cap. 5 De comestione per totum annum : p. 75-76
De debitis exhibendis : p. 77
- Cap. 6 De quadragesimali cibo : p. 77
- Cap. 7 De vestitu : p. 78
De rasura : p. 78
De iis quae non expedit habere : p. 79

(*Besluiten van het Algemeen Kapittel*)

- De non habenda proprietate : p. 79-80
- De his qui querimonias saecularibus referent : p. 80
- De incendiis : p. 80
- De dispositione prioris : p. 80
- De horis fratrum conversorum : p. 81
- De celebrandis officiis pro benefactoribus : p. 82
- Quomodo orandum sit pro defunctis : p. 82-84
- Quod nulli liceat dare vel accipere : p. 84

- Cap. 30 Van dye schult : fol. 35-40
- Cap. 31 Van dye middel schult : fol. 40-42
- Cap. 32 Van dye groete schult : fol. 42-45
- Cap. 33 Van dye groeter schult : fol. 45-46
- Cap. 34 Van dye allergroeste schult : fol. 47-49

- Cap. 11 Van 't vasten ende abstinentie : fol. 13-15

- Cap. 29 Declaratie van thabijt : fol. 38

- Cap. 35 Van dye schult der eegenschap ende proprieteit : fol. 49-50

- Cap. 5 Voer dye psalmos graduales : fol. 7
- Cap. 6 Voer dye psalmen penitenciales : fol. 7
- Cap. 7 Voer dat ordinaris ende extra-ordinaris gebet : fol. 8-11
- Cap. 4 Officium defunctorum : fol. 6-7

- De lapsu carnis : p. 84-86
- De regimine curiarum : p. 86-87
- De rasura laicorum : p. 87-89
- (Naast verschillende punten wordt ook het aanvaarden van novicen besproken)
- Quomodo et qui debeant ad sacros ordines promoveri : p. 90-92
- Aliqua necessaria de horis canonicis : p. 92
- Aliqua de levi culpa : p. 93
- Aliqua de gravi culpa : p. 93-94
- De gravissima culpa : p. 94-95
- De anniversariis : p. 96-98
- Hic aliqua sequuntur ex reformatione sanctissimi nostri Patris Pii Papae (IV) : p. 98-99
- De privilegiis custodiendis : pr 99-101
- Declaratio habitus : p. 101-103
- Explicuimus Statuta in generali capitulo, et plurimum ordinata

FINIS

- (Cereemoniaal voor de professie) : p. 103-116
- In nomine Domini (*visitatie 1519*) : p. 116-119
- Pro memoria : p. 119
- Formula professionis : p. 120
- Sequuntur decreta : p. 121-130
- Constitutio Domini de Hinnisdael : p. 130-133
- Appendix : De officio preafecti scholae : p. 133-135.

- Forma votorum of der belaeften : fol. 20
- Conclusie tot dye broeders ordens, fol. 51

[Cap. 14] Van die renovatie der vota : fol. 18-20

Cap. 17 Van den Schoell meester : fol. 23

DE PRIORIJ V. H.-GRAFKANUNNIKEN, p. 267-320.

Corrigenda : Deel I

Lees :

blz. 270, r. 23 om er...

- » 276, vn. 14, r. 7 PSHAL
- » 280, r. 5 andere
- » 285, vn. 8, Supra, blz 272
- » 288, plaat 3, het zegel van Patriarch Amalrik staat ondersteboven afgebeeld; draai de plaat dus, om het zegel juist te kunnen zien.
- » 296, vn. 41 « Trans Cedron » — klooster.
- » 298, vn. 47, r. 2. : Archief der heren
- » 299, vn. 48, r. 3 : Arnemuïden
- » 305, r. 9; professie deed. Sint-Odiliëberg...
- » 305, r. 29 : bezit
- » 310, r. 10 : Cisterciënzerinnenabdij
- » 311, r. 10 : Jac. Heydermans
- » 312, vn. 17 : 1627-1676. Los blad).
- » 317, tekst, r. 1 : in octavis
- » 320, voorlaatste regel : Sainte-Elisabeth

Turnhout, Heilig-Graf Zr. M. HERESWITHA (G. Froedure).